

EUGENIO COSERIU

KIELIMAANTIEDE

HELSINKI 1970

SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURA

1.1. Nykyisen kielitieteen teknisessä terminologiassa ilmaisu »kielimaantiede» tarkoittaa dialektologista ja vertailevaa metodia, joka tällä vuosisadalla on suuresti kehittänyt ennen kaikkea romaanisten kielten alueella. Se edellyttää suhteellisen suurta joukkoa erikoiskarttoja, joissa on ilmaistu alueen lingvistinen (äänteellinen, sanastollinen ja kieliopillinen) rakenne. Kartasto laaditaan suoran ja yhtenäisen kyselymenetelmän avulla niin, että tutkittavalta seudulta valitaan kohteet, joissa tutkimus suoritetaan. Aina eivät kartastot ole kuitenkaan yhtä tarkkoja: ne voivat ilmaista vain tutkitun kielen tai tutkittujen kielten, murteiden tai puhunnosten jakauman (distribuution) tietyllä maantieteellisellä alueella.¹

Tämän esityksen tarkoituksena on kertoa lyhyesti kyseisestä metodista, sen perusteista ja käytännöllisistä sekä teoreettisista saavutuksista.

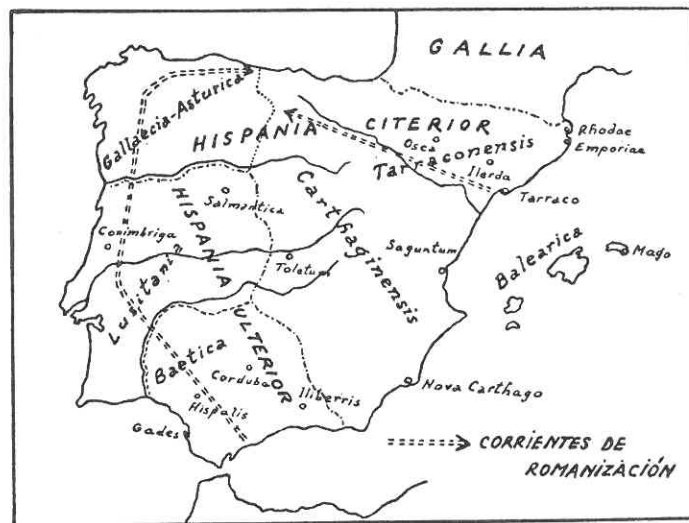
Kielimaantieteen tulokset — vaikka ne onkin saavutettu puhtaasti glottogonisella alalla — ovat kiinteässä suhteessa itse maantieteeseen eivätkä voi olla kiinnostamatta tätä, sikäli kuin maantiede pitää maata ihmisen »asuntona» ja samanaikaisesti kaikkia inhimillisen elämän

¹ Ks. bibliografia s. 69.

reaalisia toteutuvia tutkimuspiiriinsä kuuluvina. Molemille on siis kartografisen välineen käytön lisäksi olennaista se, että ne tuovat esille tärkeän näkökohdan ihmisen yhteiskunta- ja kulttuurielämän sekä hänen luonnollisen ympäristönsä välisistä suhteista. Kuitenkin on huomattava, että termi »kielimaantiede» voidaan käsittää myös ei-tekniisesti useallakin tavalla aina sen mukaan, mitä pidetään maantieteellisenä ja mitä kielitieteellisenä, asetetaanko pääpaino substantiiville »maantiede» vai adjektiiville »kielitieteellinen». Merkitystä on myös sillä, mitä puolia elin- ja kieliympäristön välisistä suhteista halutaan tuoda esiin.

1.2. Suhteilla, joita kielimaantiede korostaa teknisessä mielessä, ei ymmärretä luonnollisen (maantieteellisen) ympäristön ja kielen välisiä suoria suhteita vaan maantieteellisen ympäristön ja kielellisten muotojen alueellisen levikin ja distribuution välisiä suhteita. Niitä ei myöskään käsitetä sinänsä määrääviksi determinanteiksi, vaan suhteiksi, jotka ovat alisteisessa asemassa poliittisiin, yhteiskunnallisiin ja kulttuuritekijöihin nähden. Nämä suhteet kuuluvat pikemminkin »inhimilliseen» ja poliittiseen kuin fyysiseen maantieteeseen. Niinpä »säteilykeskukset», joista kielimaantiede puhuu, eivät ole tutkittujen alueiden geometrisiä vaan poliittisia, hallinnollisia, sivistyksellisiä, uskonnollisia, kaupallisia ja kommunikaatiokeskuksia (esim. suuria kaupunkeja: valtioiden, maakuntien tai läänien pääkaupunkeja tai tehdaskaupunkeja, tuotanto- ja kulutuskeskuksia, markkinapaikkoja tai tärkeitä risteysasemia, kirkollisten laitosten sijaintipaikkoja, yliopistokaupunkeja jne.), siis juuri niitä, joita pidetään »puhtaasti maantieteellisinä» keskuksina.² Tässä

² Vrt. G. Devoto, *Profilo di storia linguistica italiana*, Firenze 1953, s. 33.

Kuva 1. Rooman ajan Hispania (W. Entwistlen ja H. Meierin mukaan). (Kuvassa: Hispania citerior = tämänpuoleinen Hispania, Hispania ulterior = tuonpuoleinen Hispania, Corrientes de romanización = roomalaistamistoimenpiteiden suunta.)

merkityksessä keskuksella voi olla eksentrisen asema alueella kuten Montevideolla Uruguayssa ja Buenos Airesilla Argentiinassa. Se mikä pätee paikkakuntiin, pätee myös kielellisesti »keskeisiin» alueisiin: roomanisessa Hispaniassa olivat kielelliset säteilyvyöhykkeet Tarracensis ja Baetica, molemmat niemimaan reunoilla (kuva 1). Myöskään luonnonesteet, kuten joet, vuoret, meret, eivät aina välttämättä muodosta todellisia esteitä kielimaantieteen näkökulmasta. Näin on asian laita poliittisessa maantieteessä. Päinvastoin muutamat suuret joet kuten Rein, Tonava, Rio de la Plata ovat usein pikemminkin kommunikaatiosiltoja kuin rajoja. Mutta ne voivat

aiheuttaa esteitä kielellisten ilmiöiden leviämislle, jos ne tehokkaasti estävät kommunikaation tai jos ne muodostavat hallinnollisia, poliittis-taloudellisia tai joskus myös kirkollisia rajoja. Sen tähden kielellisesti »eristeiset» alueet eivät myöskään aina välttämättä satu yhteen luonnon eristämien alueiden kanssa, jollaisia ovat esim. saaret tai korkeiden vuorten vaikeapääsyiset laaksot, elleivät ne ole eristyksissä myös taloudellisesti tai poliittisesti. Tämän vuoksi voidaan puhua tiettyjen alueiden eristeisyydestä tiettyinä aikakausina (esim. Toscana Italiassa, Firenze Toscanassa 9. ja 10. vuosisadalla).³ Ei siis ole kysymys ainoastaan poliittisesta maantieteestä yleensä vaan tietyn aikakauden poliittisesta maaniteteestä: maantieteellis-historiallisista olosuhteista, jotka helpottavat tai vaikeuttavat kielellistä sulautumista.

Muutamat tutkijat, kuten H. Meyer-Benfes ja H. Collitz, ovat pohtineet erilaisia suhteita, esim. fyysisen ympäristön suoraa vaikutusta kieleen. He ovat pyrkineet selittämään asukkaiden elinympäristön (tasangon tai vuoriston) ja artikulaation fysiologiaan vaikuttavan ilmaston avulla sellaisia kielellisiä ilmiöitä kuten germaanisten kielten ensimmäinen konsonantinmuutos ja toinen, yläsakalaisille murteille luonteenomainen samantyyppinen muutos. Tällaisia pyrkimyksiä ovat hyvin voimakkaasti kritisoineet erikoisesti E. Sapir ja O. Jespersen⁴, ja koko probleemia aineellisen ympäristön ja kielen välisestä suhteesta pidetään nykyään kielimaantieteen kannalta yleensä epäolennaisena tai vääränä. Sen katsotaan pikemmin

³ Ibid s. 31.

⁴ Vrt. O. Jespersen, *Language*, 9. p. Lontoo 1950, s. 256–257. Ks. myös J. Mattoso Câmara Jr, *princípios*, s. 216—.

kin kuuluvan lingvistisen ekologian piiriin. Mutta tämä ei tarkoita, että se todella olisi voitettu tai negatiivisessa mielessä ratkaistu, sillä probleemi on aivan äskettäin tuotu uudelleen esiin.⁵ Itse asiassa tällaista ongelmaa ei voida ratkaista eikä kieltää puhtaan lingvistiikan alalla yksinomaan lingvistisin perustein. Tämän takia yksityiset esimerkit, kuten Collitzin esittämät, tai muut analogiset tai vastakkaiset esimerkit eivät hyödytä missään mielessä. Kielellä on myös fyysis-fysiologinen puolensa, ja se kuuluu ihmisen biologiseen elämään. Siksi aineellisen puolen mahdollisia vaikutuksia ei voida jättää a priori huomioon ottamatta. Lingvistiikka tutkii tietyissä olosuhteissa elävää kieltä eikä näiden olosuhteiden syntymistä. Näin olen se voi selvittää suurten kaupunkien vaikutusta kielen historiaan, mutta sen tehtävänä ei ole tutkia, kuinka suuret kaupungit ovat muodostuneet. Samalla tavalla lingvistiikka voi tarkastella puheen fysiologiaa, mutta se ei voi tutkia ilmaston tai muiden tekijöiden vaikutusta siihen. »Artikulaatioekologian» probleemi on kielitieteen kannalta aikaisempi. Se kuuluu lähinnä biologian piiriin.

Samassa asemassa on toinenkin probleemi, joka myös liittyy maantieteeseen: ympäristötekijäin mahdollinen vaikutus kielessä heijastuvaan maailmankatsomukseen. Empiirisesti on ilmeistä, että erilaista kokemusmaailmaa vastaa erilainen kielellinen maailma. Niinpä esim. arolla asuvan kansan sanasto ei ole yhtä rikas kuin vuoristossa asuvan kansan. Lingvistiikka, joka tutkii konkreettisia kielellisiä tilanteita tietyissä historiallisissa olosuhteissa, voi vahvistaa ja selittää ns. »menteliteetin» historiallisesti, ja yleisemmällä tasolla se voi jopa päätellä,

⁵ Vrt. V. Pisani, *Forschungsbericht*, s. 25.

että erilaista kielellistä maailmaa vastaa erilainen mentaliteetti. Mutta mentaliteetin ja ympäristön välisten suhteiden probleemia ei voida ratkaista eikä kieltää puhtaasti lingvistiikan alalla. Tämä probleemi kuuluu etnopsykologiaan ja antropologiaan. Viime kädessä ei ole lingvistiikan asia turvautua mentaliteettiin tai yrittää selittää sitä. Suhde on päinvastainen: tieteet, jotka tutkivat mentaliteettia, joutuvat turvautumaan myös kielellisiin asiantietoihin. Ympäristöä kuvailevan maantieteen ja kieltä tutkivan lingvistiikan välillä on eräiden muiden tieteiden tutkimuskenttää.

1.3. Toisessa, ei-teknisessä mielessä kielimaantiede voidaan ymmärtää yksinkertaisesti maantieteen osaksi, nimittäin »kielten (nykyisten, historiallisten tai esihistoriallisten) maantieteeksi».⁶ Kielillä tarkoitetaan yksiköjä, joissa inhimillinen kieli toteutuu historiallisesti, tai paremminkin kielellisiä yhteisöjä, jotka puheessaan konkreettisesti toteuttavat ideaalisia yksiköitä, niin kutsuttuja »kieliä». Näillä on paikallinen ulottuvuus ja rajat, ja sen tähden ne voidaan rekisteröidä karttoihin ja ne voivat muodostaa maantieteen tutkimuskohteen: »kielten» (kielellisten yhteisöjen) ja niiden välisten rajojen distribuution tutkimus kuuluu poliittiseen maantieteeseen. On lisäksi muistettava, että »kieli» on tavallisesti muiden sosiaalisten ilmiöiden pääasiallinen komponentti. Nämä ilmiöt yhdistävät inhimillisen ja poliittisen maantieteen tutki-

⁶ Tämänäyttöinen käsitys kielimaantieteestä esiintyy teoksessa *L. H. Gray, Foundations of Language*, New York 1939, s. 120—, huolimatta siitä, että bibliografiaan (s. 449—450) on liitetty puhtaasti lingvistisiä kartastoja.

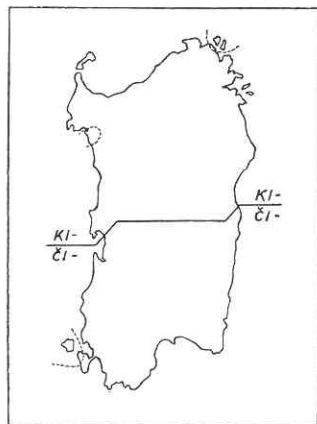
muskohteen. Tällaisia ovat »sivilisaatio» tai »kulttuuri», »kansakunta» ja »valtio». Usein on yritetty sovittaa yhteen valtiolliset ja kielelliset rajat. Näin on tapahtunut niissä valtioissa, jotka syntyivät Itävalta-Unkarin rauñoista. Samaa suuntausta edustavat kuuluisat Wilson-Curzon linjat, jotka oli tarkoitettu ratkaisemaan etnolingvististen vähemmistöjä väliset ristiriidat Euroopan valtioissa, kuten myös monissa Neuvostoliiton liittotasavalloissa tai autonomioissa jne.

Tällaisen kielimaantieteen piiriin kuuluvat ne lingvistiset kartat, joita tavataan yleisissä maantieteellisissä ja historiallisissa kartastoissa, samoin kuin suuri osa niistä merkinnöistä ja kartoista, joita tavataan maailman kieliä koskeissa tai muissa teoksissa, joissa on ilmaistu kielten distribuutio jollakin alueella.⁷ Tällainen työ, vaikka se yleisesti onkin kielitieteilijöiden suorittama, kuuluu oikeastaan maantieteeseen (ja historiaan) ja edustaa kielitieteessä pikemminkin ennalta tapahtuvaa »ulkoista» informaatiotyötä.

2.1. Kielimaantiede teknisessä mielessä on kielten »sisäistä» maantiedettä. Se ei tutki »kielten (kielel-

⁷ Seuraavissa teoksissa, jotka antavat tietoa kielten alueellisesta jakautumisesta, esitetään tämänäyttöinen käsitys kielimaantieteestä: *W. Schmidt, Die Sprachfamilien und Sprachenkreise der Erde*, Heidelberg 1926 (mukana kartasto); *A. Meillet ja L. Tesnière, Les langues dans l'Europe nouvelle*, 2. p., Pariisi 1928; *A. Dauzat, L'Europe linguistique*, Pariisi 1940 (julkaistu 1944); *T. Milewski, Zarys jezykoznanstwa ogólnego*, 2 osaa, Liblino-Cracovia 1947—48 (mukana laaja kartasto); *W. K. Matthews, Languages of the U.S.S.R.*, Cambridge 1951; *Les langues du monde, par un groupe de linguistes sous direction de A. Meillet et M. Cohen*, 2. p., Pariisi 1952.

Kuva 2. Tulokset latinan *ki:n* ja-kaumasta Sardiiniassa (U. Pellisin kartan mukaan jäljentänyt G. Viodossi).

listen yhteisöjen) välisiä rajoja, vaan yksityisten kielellisten ilmiöiden (äänteiden, sanojen, lauserakenteiden) levikkiä ja distribuutiota yhdessä tai useammassa »kielessä» sekä niiden alueiden välisiä rajoja, joissa ilmiöt vallitsevat. Nämä yhtyvät vain erikoistapauksissa tutkitun kielen tai tutkittujen kielten rajoihin. Tämän vuoksi lingvistiset kartastot eroavat tavallisista maantieteellisistä kartastoista myös siinä, että ne eivät sisällä useiden alueiden karttoja vaan saman alueen karttasarjoja. Niinpä on olemassa kartta jokaista käsitettä tai jokaista foneemia tai foneemisarjaa varten, jonka ilmaisutavan ja konkreettisen toteutumisen tutkija on osoittanut ennakoita valituissa tutkimuskohteissa. Peruskartta, joka sisältää vain harvoja välttämättömiä tai hyödyllisiä aineksia (sen alueen rajat, jossa kysely on pantu toimeen, ja mahdollisesti muita, esim. hallinnollisia tai poliittisia rajoja; tutkittujen

kohteiden sijainti; joskus myös muutamat tärkeät kaupungit, pääjoet, leveys- ja pituuspiirit jne.) on aina sama. Ainoastaan lingvistinen, tutkittu materiaali muuttuu. Toisin sanoen lingvistiset kartastot ovat lingvistisen aineiston kartografisia kokoelmia.

Luetteloitujen lingvististen tosiasioiden mukaan kielitieteelliset kartat ovat a) foneettisia karttoja, jos ne luettelevat yhden foneemin variantteja, jotka on saatu selville tutkituissa kohteissa, tai useita foneemeja (ks. kuvaa 2), tai myös foneemisarjoja, jotka ovat historialliselta kannalta samassa asemassa (ks. kuvaa 5); b) sanastokarttoja, jos ne luettelevat samaa käsitettä (esim. »veli», »talo», »pää») ilmaisemaan käytettyjä sanoja riippumatta foneettisista variaatioista, ts. jokaiselle kohteelle ominaisesta ääntämisestä (ks. kuvia 3, 6, 9, 12); c) puhtaasti lingvistisiä karttoja, jos ne luettelevat täydellisessä foneettisessa ja morfologisessa muodossaan ilmauksia, jotka on konkreettisesti todennettu jokaisessa tutkitussa kohteessa. Materiaalin esittämistavan mukaan erotetaan toisistaan synteettiset kartat, jotka ovat muokattuja ja ilmaisevat tutkittujen tyypillisten muotojen aluerajat (ks. kuvia 2, 3, 5, 6, 9, 12) ja paikkakohtaiset (pistemäiset) kartat, joissa ei tällaisia rajoja ole. Ne luettelevat tarkasti selville saadut muodot jokaisesta tutkitusta kohteesta. Foneettiset ja sanastolliset kartat voivat olla näitä kahta tyyppiä, ja ne voidaan tehdä puhtaasti lingvististen karttojen pohjalta. Sanastolliset kartat ovat aina pistemäisiä ja tehdään suoraan kootun materiaalin perusteella. Mutta on myös keinoja foneettisten ja sanastollisten karttojen saamiseksi samanaikaisesti synteettisiksi ja pistemäi-

siksi, esim. käyttämällä erikoissymboleja, tai vielä paremmin, eri väriä jokaista muototyyppiä varten, kuten on tehty romanialaisessa kartastossa ALRM (vrt. 4. 2.). Erikoiskarttoihin kuuluvat myös »similaarikartat». Ne ovat graafisia esityksiä, joihin on merkitty vain tutkitun alueen leveys- ja pituuspiirit. Pylväsdiagrammia on käytetty kuvaamaan jokaista leveys- ja pituuspiirien rajoittamaa aluetta. Pylväät kuvaavat vastaavalta alueelta selville saatuja muotoja. Nämä viimeksi mainitut kartat ovat italialaisen ALI-kartaston tekemiä uudistuksia (vrt. 4. 2.).⁸

Kielimaantiede käsittää siis kolme päävaihetta (valmistusvaiheen lisäksi tulee vaihe, jolloin valitaan tutkittavat kohteet, laaditaan kyselylomake sekä metodiikan ja tekniikan pääpiirteet jne.): 1) Materiaalin keruu, joka toteutetaan kyselyn avulla. Tämän pohjana on toisaalta kyselylomake, joka tavallisesti on identtinen kaikissa valituissa tutkimuskohteissa, mutta voidaan myös käyttää epäsuoria keinoja, kuten valokuvia, piirroksia ja kuvia tai näyttää itse esineet henkilölle, jolta vastaavat murteen mukaiset nimitykset halutaan saada. 2) Kerätyn aineiston luettelointi kartoiksi, jotka muodostavat lingvistisiä kartastoja. 3) Aineiston tutkiminen ja tulkinta karttojen avulla. Kuitenkin kielimaantiede käsitetään joskus niin, että kahden ensimmäisen vaiheen katsotaan olevan ainoastaan tutkimusvälineiden valmistamista ja vasta kolmatta pidetään varsinaisena kielimaantieteenä.

Tällaisen kielimaantieteen tekniikka on laadultaan maantieteellistä (koska kysymyksessä on paikallisten tosi-

⁸ Erilaisista lingvistikartatyypeistä vrt. G. Vidossin artikkelia *Le carte linguistiche* aikakauskirjassa »*Rivista geografica italiana*», 1941; julkaistu uudelleen teoksessa M. Bartoli ja G. Vidossi, LLS, s. 5–21.

Kuva 3. »Synteettinen» sanastokartta: *frater* ja *fratellus* Italiassa (V. Bertoldin mukaan).

asioiden tutkiminen), ja samanlaatuisia ovat myös ne välineet, joita käytetään muihin lisätutkimuksiin (lingvistiset kartastot). Mutta sen perusteet ja tarkoituserät ovat aivan ilmeisesti glottogoniset. Siksi monien mielestä jo käyttöön otettu nimi on sopimaton, ja he pitäisivät parempana nimeä »maantieteellinen lingvistiikka».⁹ On kuitenkin huomattava, että sen johtopäätökset ylittävät puhtaasti lingvistisen alueen, sillä ne paljastavat olennaisia piirteitä ihmisen elämästä maan päällä, ja sen tähden ne voivat valaista myös puhtaasti maantieteellisiä ongelmia.

2.2. Sen lisäksi että kielikartastojen perusteella voidaan tehdä yleisluontoisia huomioita kielen toiminnasta sosiaalisena kommunikaatiivälineenä (vrt. 6. 2. – 3.), kar-

⁹ Näin esim. A. Dauzat, *La géographie ling.*, s. 5, luku 1.

tastot paljastavat kielihistorian ja maantieteellisten tai geopoliittisten tekijöiden välisiä yhteyksiä. Niistä voidaan myös nähdä, että kielten uudissanat ovat peräisin tietystä keskuksista ja että niiden leviäminen pysähtyy tiettyihin luonnonesteisiin tai poliittisiin, hallinnollisiin tai kirjollisiin rajoihin (vrt. 1. 2.). Eristeiset ja syrjässä olevat vyöhykkeet, jotka ovat kaukana uudistuskeskuksista, säilyttävät tavallisesti kaikkein vanhimmat kielelliset muodot. Toisin sanoen lingvististen tosiasioiden alueellisessa distribuutiossa heijastuu jollain tavoin niiden suhteellinen kronologia. Tämän toteaminen on aikaansaanut sen, että yritetään tehdä päätelmiä käänteisessä mielessä: yritetään asettaa kielelliset tosiasiat kronologiseen järjestykseen lähtemällä niiden alueellisesta jakautumasta. Tästä suuntauksesta on syntynyt koulukunta, jolla on oma metodiikkansa. Se on kielimaantieteen erikoissovellusta kielten historiaan. Tätä on nimitetty neolingvistiikaksi (Bartoli), geolingvistiikaksi (Pisani) ja lopulta aluelingvistiikaksi (Bartoli). Mikäli sitä sovelletaan vertailevan dialektologian ja grammatiikan alalle, jätetään normaalisti huomioon ottamatta kartat ja käytetään hyväksi epäsuoraa tai dokumentaarista tietoa tutkittujen ilmiöiden alueellisesta distribuutiosta. Tämä voidaan mahdollisesti selvyyden vuoksi esittää yksinkertaisten kaaviokuvien avulla (vrt. 7. 2.).

3. 1. Kielimaantieteen perustajana pidetään tavallisesti — ja täysin aiheellisesti — sveitsiläistä tutkijaa Jules Gilliéronia. Hän oli dialektologian professori Pariisissa ja toimitti kartaston *Atlas linguistique de la France* (ALF) (vrt. 4. 1.).

Kuitenkin lingvistisen materiaalin kartografisella esittämismetodilla on ollut edelläkävijöitä sekä teoreettisella että käytännöllisellä alalla. Jo Leibniz — joka monestakin syystä ansaitsee tärkeän paikan kielitieteen historiassa — oli harkinnut lingvistiksetnografisten karttojen luomista.¹⁰ Sittemmin tutkijat, jotka vastustivat 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä kielitiedettä hallinnutta »nuogrammaattista» suuntausta, esittivät ajatuksia, jotka ennakoivat maantieteellistä metodia. Jo v. 1872 Johannes Schmidt, pystyäkseen selittämään indoeurooppalaisten kielten sukulaisuussuhteita, vastusti August Schleicherin »geneologista sukupuuteoriaa». Schmidtin teoriaa nimitettiin »aaltoteoriaksi» (Wellentheorie)¹¹; sen mukaan lingvistiset uudistukset leviävät useista keskuksista käsin kuten aallot järvässä, johon on heitetty kiviä, ja »sukulaiskielten» individuaalisuus määräytyy sen mukaan, kuinka paljon niissä tavataan uudissanoja (ks. kuvaa 4.). Samanlaisen väitteen oli esittänyt jo neljä vuotta aikaisemmin Hugo Schuchardt romanisten kielten alueella.¹² Hän toi sen uudelleen esille kuuluisassa yliopistoluennossaan, jonka hän piti v. 1870 mutta joka julkaistiin vasta v. 1900.¹³ Tässä hän päättäväisesti kielsi yleisten ja samanaikaisten vaihtelujen mahdollisuuden yhden kielen piirissä ja todisti, että

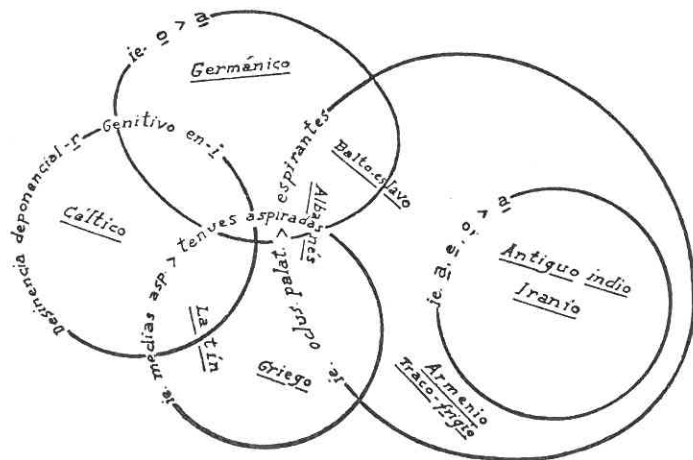
¹⁰ Vrt. E. Schwyzer, *Griechische Gr.*, I, s. 17.

¹¹ Kirjasessa *Über die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen*, Weimar 1872.

¹² Teoksen *Der Vokalismus des Vulgärlateins*, Leipzig 1868, kolmannessa osassa.

¹³ *Über die Klassifikation der romanischen Mundarten*, Graz 1900, suurelta osalta painettu uudelleen teoksessa L. Spitzer, Hugo Schuchardt-Brevier, 2. p., Halle 1928, s. 106–188.

Kuva 4. Selittävä diagrammi aaltoteoriasta (J. Schrijnenin mukaan). (Kuvassa: Germánico = germaanisiet kielet, Cèltico = kelttiläiset kielet, Balto-eslavo = balttilais-slaavilaiset kielet, Albanés = albanian kieli, Latin = latina, Griego = kreikka, Antiguo indio = muinaisintialaiset kielet, Iranio = iraaniset kielet, Armenio = armenian kieli, Traco-frigio = traakkialais-friisiläiset kielet; Desinen-
cia deponencial = deponentti-verbin tunnus, genitivo en -i = i-illinen genetiivi, ie. medias asp. > tenues aspiradas = indoeurooppalaisen kantakielen aspiroituneet mediat > aspiroituneet tenuikset; ie. odus, palat. > espirantes = indoeur. k.kielen palataaliklusii-
lit > spirantit.

uudissanojen alkuperä on löydettävissä puhuvien yksilöiden konkreettisesta kielellisestä aktiviteetista. Siis viime kädessä kaiken uudistuksen lähtökohtana on todellinen puhuja, joka syystä tai toisesta puheessaan muuttaa aikaisempaa »kieltä» jossakin suhteessa.

3.2. Sysäyksen samaan suuntaan antoi lingvististen tosiasioiden suora tutkiminen, toisin sanoen dialektolo-

gia, jonka uudistumista veivät pääasiallisesti eteenpäin romaanisella alueella G. I. Ascoli, jota vain osittain voidaan pitää »antinuogrammaatikkona», teoksellaan Saggi ladini (1873) ja germaanisella alueella J. Winteler (Die Kerenzer Mundart des Kantons Glarus, 1876) ja Ph. Wegener (Über deutsche Dialektforschung, 1880). Hyvin hedelmälliseksi osoittautui myös keskustelu murrerajoista Ascolin, G. Parisin ja P. Meyerin välillä. Myöhemmin P. Rousselot osoitti, täysin aiheellisesti, teoksessaan Modifications phonétiques du langage étudiées dans le patois d'une famille de Cellesrouin (Charente, Pariisi 1891), että absoluuttista kielellistä yhtenäisyyttä ei esiinny edes yhden perheen suppeiden rajojen sisällä. Toisen samantapaisen tutkimuksen (L'unité phonétique dans le patois d'une commune) julkaisi sveitsiläinen L. Gauchat v. 1905, jolloin ALF jo oli painatusvaiheessa.

3.3. Vaikka dialektologian päätelmät sotivat monia nuogrammaattisen koulukunnan periaatteita vastaan, on kuitenkin huomattava, että dialektologiset tutkimukset sellaisinaan eivät ole ristiriidassa niiden kanssa, sillä molemmat kannattavat vaatimusta jonka mukaan on tutkittava suoraan »eläviä kieliä».

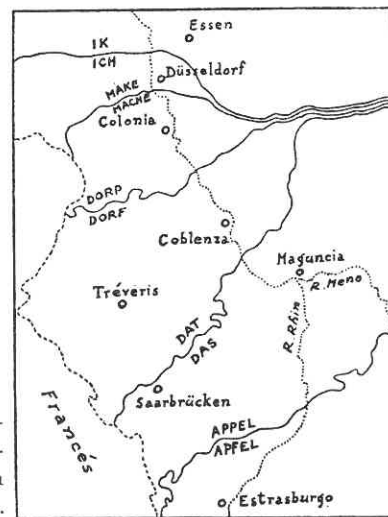
Ajatus kielikartaston luomisesta heräsi nuogrammaattikkojen piirissä. G. Wenker (1852–1911) pani v. 1876 alulle kyselyn 30 000 eri kohteessa saksaa puhuvilla alueilla tarkoituksenaan määrittellä täsmällisesti murrerajat. V. 1881 hän julkaisi Strasbourgissa ensimmäisen vihkosen tutkimuksesta, johon sisältyi 6 synteettistä, foneettista karttaa. Saadut tulokset eivät vahvista Wenkerin ajatusta murteiden yhtenäisyydestä (päinvastoin ne osoit-

tavat, että ilmiöllä on omat rajansa ja että sama ilmiö ei esiinny yhtäläisesti sarjan kaikissa sanoissa; ks. kuvaa 5), mutta tämä ei vähennä hänen ansiotaan nykyisen kielimaantieteen edelläkävijänä. Hänen kartastonsa julkaisemisen (kyselykohteitten lukumäärä oli lisätty n. 53 000:een) aloitti uudelleen v. 1926 F. Wrede Marburgissa, ja se jatkuu vielä nykyäänkin samanlaisin metodein W. Mitzkan ja B. Martinin johdolla.¹⁴

Muista ennen ALF:ää ilmestyneistä kartastoista voidaan mainita pieni Schwabenin kartasto, jonka on julkaissut H. Fischer (28 karttaa, Tübingen 1895) ja G. Weigandin romanialainen kartasto (*Linguistischer Atlas des dakorumänischen Sprachgebietes*, Leipzig 1898–1909). Viimeksi mainittu sisältää 67 foneettista karttaa, joista 16 on synteettisiä. Ne vastaavat 130:tä tutkittua sanaa, ja ne on laadittu Weigandin suorittamien kyselyjen pohjalta (1895–1901 ja 1907), joista hänen kolme avustajaansa ovat suorittaneet osan (752 tutkitusta kohteesta 47).

4.1. Kun Jules Gilliéron (1854–1925) alkoi dialektologian luentonsa »École pratique des Hautes Études»-koulussa (1883), hän oli jo suorittanut arvostettuja murretutkimuksia ja julkaissut kartaston *Petit Atlas phonétique du Valais roman* (30 karttaa, Pariisi 1880). Opetusolojen ja jatkuvien tutkimusten antamat herätykset saivat hänet tekemään suunnitelman kartastoa »*Atlas Linguistique de la France*» varten, mikä aloitti uuden vaiheen lingvistiikan historiassa. Tämä kar-

¹⁴ Wenkerin kartasto (*Sprachatlas von Nord- und Mitteleuropa*) käsittää ainoastaan Keski- ja Etelä-Saksan; Wreden-Mitzkan Martinin kartasto (*Deutscher Sprachatlas*) käsittää koko saksaa puhuvan alueen.

Kuva 5. Isoglossit, jotka vastaavat »toista konsonanttimuutosta» Reinin laaksossa (E. H. Sturtevantin mukaan).

tasto oli perustana pitkälle sarjalle analogisia tutkimuksia (vrt. 4.2.). Pääasiallisesti kolme syytä saivat hänet ryhtymään tähän raskaaseen tehtävään: 1) tarve »pelastaa» tieteelle ja jälkimaailmalle ainakin osa paikallisten puhetapojen rikkaudesta ja vaihtelevuudesta, joita yleiskielen nopea leviäminen jo suuresti uhkasi; 2) tarve saada mahdollisimman aukotonta tutkimusaineistoa kaikkien murteiden alueelta, jotta hän olisi saanut oman vertailevan tutkimuksensa kiinteämmälle pohjalle; 3) tarve saada mahdollisimman homogeenista materiaalia. Tällaisiin päämääriin pyrittäessä eivät murteiden erikoistutkimukset olleet riittäviä. Erikoistutkimuksia ei silloin – kuten ei nytkään – ollut kaikista murteista. Ne eivät myöskään olleet yhtenäisiä kriteereihin, tutkimuksen laajuuteen tai tieteelliseen tasoon nähden. Edel-

lä mainitut vaatimukset voi Gilliéronin mukaan täyttää vain sellainen koko ranskalaisen alueen käsittävä lingvistinen kartasto, joka olisi laadittu homogeenisen, yhden henkilön suoralla kyselyllä keräämän aineiston pohjalta. Lisäksi Gilliéron ajatteli, että — taatakseen haastattelun mahdollisimman suuren objektiivisuuden ja sen, että puheen todellisuus tavoitettaisiin alkuperäisessä spontaaniudessaan — tutkija ei ammatiltaan saisi olla kielitieteilijä tai dialektologi, koska siinä tapauksessa historialliset ja teoreettiset »ennakkokäsitykset» voisivat hallita häntä ja viedä harhaan.

Sopiva henkilö tehtävään näytti olevan Edmond Edmont, Saint-Polin (Pas-de-Calais) pikkukaupungin yksinkertainen kauppias, joka kuitenkin oli harrastanut dialektologiaa: hän oli tehnyt arvokkaan tutkimuksen oman kaupunkinsa sanastosta. Lisäksi hänellä oli varteenotettava kyky erottaa ja havaita foneettisia vivahteita. Mielihyvin hän suostui työskentelemään Gilliéronin kanssa, ja elokuussa v. 1897 hän ryhtyi työhön apunaan noin 1 400 kysymystä käsittävä lomake (kysymysten lukumäärä lisättiin myöhemmin 1 920:een). Tämä oli ensimmäinen suora ja systemaattinen kaikkia ranskan kielen murteita koskeva tutkimus; samalla se oli ensimmäinen laatuaan kielitieteen historiassa. Gilliéronin suunnitelman mukaan kysely käsittäisi 639 tutkimuskohdetta (niiden joukossa kaksi italiankieliseltä alueelta) ja saatettaisiin päätökseen viidessä vuodessa. Mutta Edmont työskenteli uskomattoman tarmokkaasti ja sitkeästi ja onnistui suorittamaan sen loppuun ennen määräaikaa. Vähemmässä kuin neljässä vuodessa (1897—1901) hän tutki kaikki ennalta määrätyt kohteet ja haastatteli yli 720 henkilöä (noin 550 tutkimuspisteessä, yhtä henkilöä kussakin, muutamissa

kohteissa kahta tai kolmea ja kahdessa tapauksessa jopa neljää henkilöä) ja kirjoitti muistiin toista miljoonaa vastausta. Sen tähden voitiin jo v. 1902 aloittaa kartografisesti muokatun aineiston julkaiseminen vihkosina aikaisemmin mainitun nimisenä, tekijöinä Gilliéron ja Edmont.

Teos kokonaisuudessaan (Pariisi 1902—1910) käsittää 36 suurta vihkoa, joissa on kaikkiaan 1 920 karttaa. Nämä on järjestetty kolmeen aakkoselliseen sarjaan, joissa on vastaavasti 1 421, 326 ja 173 karttaa. Ensimmäinen sarja (abeille — vrille) käsittää koko Ranskan alueen, toinen (s'abriter — vous autres) vain eteläisen vyöhykkeen ja kolmas (abricot — voler) ainoastaan osan tästä. V. 1912 tämä mahtava teos sai täydennyksekseen paksun sisällysluettelon ja vuosina 1914—1915 Korsikan liitteen (799 karttaa tuhannesta suunnitellusta; 44 Edmontin tutkimaan paikkakuntaa), ja v. 1920 siihen lisättiin vielä yksi osa, jonka materiaalin Edmont oli kerännyt alkuperäisen kyselyalueen ulkopuolelta. Tätä ei ole muokattu kartografisesti.

4.2. Muutamain varauksin Gilliéronin työn merkitys tunnustettiin hyvin pian yhä laajemmissa piireissä. Nykyään maantieteellinen metodi on saavuttanut ensiarvoisen tärkeän aseman varsinkin Euroopan lingvistiikassa. Sen osoittaa ennen kaikkea jo julkaistujen tai vielä julkaisu- tai muokausvaiheessa olevien lingvististen kartastojen suuri lukumäärä. Suuri osa näistä seuraa pääpiirteissään ALF:n metodia. Monissa on tehty myös uudistuksia ja yritetty tämentää metodia, eikä aina ole hyväksytty kaikkia Gilliéronin kriteereitä dogmeina (erityisesti arvosteltiin maallikkotutkijakriteeriä).

Täydellisistä romaanisista kartastoista tärkeimmät —

kun jätetään syrjään monet Ranskan aluekartastot¹⁵ — ovat italialais-sveitsiläinen kartasto ja Gino Bottiglionin Korsikan kartasto.

Italian ja Etelä-Sveitsin linguistis-etnografisen kartaston (Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz 8 nidettä, 16 osaa, Zofingen 1928–1940, AIS), ovat toimittaneet sveitsiläiset romanistit Karl Jaberg (s. 1877) ja Jacob Judi (1882–1952), joista toinen toimi professorina Bernissä ja toinen Zürichissä. Kartastoa laadittaessa on käytetty useampaa haastattelijaa sekä hylätty maallikotutkijain käyttö. Poiketen ALF:n käytännöstä haastattelut toimeenpantiin osittain myös kaupungeissa. Ne käsittivät 407 kohdetta (näiden joukossa kaksi kreikkaa ja yksi albaniaa puhuva alue). Tutkimuksiin osallistivat seuraavat kolme tiedemiestä: P. Scheuermeier (Etelä-Sveitsi sekä Keski- ja Pohjois-Italia), 306 tutkittua kohdetta — viisi niistä kahteen kertaan — noin seitsemän vuoden työ vuosina 1919–1928; G. Rohlf (Etelä-Italia ja Sisilia, 81 kohdetta, 15 kuukauden työ 1922–1928) ja M. L. Wagner (Sardinia, 20 kohdetta viidessä kuukaudessa 1925–1927). Normaalisti haastateltiin yhtä henkilöä jokaisessa kohteessa, vaikkakin toisten läsnäollessa. Tällöin näiden välihuomautukset voitiin ottaa huomioon. Haastatteluissa käytettiin kolmea erilaista

¹⁵ Ch. Guerin de Guer, Atlas dialectologique de Normandie I, Cannes 1903 (melkein kokonaan foneettinen); G. Millardet, Petit atlas linguistique d'une région des Landes, Toulouse-Pariisi 1910; O. Bloch, Atlas linguistique des Vosges méridionales, Pariisi 1917; A. Duraffour ja P. Gardette, Atlas linguistique des Terres Froides (Les Patois du Dauphiné II), Lyon 1935. Ranskan uutta, suurta kieliatlasta on tehty alueittain vuodesta 1939 A. Dauzat'n johtaman tutkijaryhmän toimesta; vrt. S. Pop, La dialectologie I, s. 136–151.

kyselylomaketta: normaali (2 000 kysymystä 355 paikkakunnalla), vähennetty (800 kysymystä 28 paikkakunnalla) ja lisätty (n. 4 000 kysymystä 30 paikkakunnalla). Tärkein AIS:n uudistuksista ilmenee jo sen nimestä: se ei ole ainoastaan lingvistinen vaan myös etnografinen, vertailevaa sanatuokkimusta koskeva l. onomasiologinen («Wörter und Sachen») kartasto. 1 705 reunahuomautuksella varustetun kartan lisäksi se sisältää 1 900 piirrosta ja enemmän kuin 4 000 valokuvaa. Reunahuomautukset laajentavat karttojen tietosisältöä ja koskevat esineitä, joita sanat kuvaavat.

Samaa suuntausta edustaa myös *Atlante linguistico-etnografico italiano della Corsica* (10 osaa, Pisa 1933–1942, ALEIC). Työn teki kokonaisuudessaan Gino Bottiglioni (s. 1887). Hän laati suunnitelman ja kyselylomakkeen, toimi tutkijana sekä lopuksi karttojen toimittajana. Prof. Bottiglioni (nykyään Bolognan yliopistossa) suoritti haastattelut itse vuosina 1928–1932 55 paikkakunnalla (49 Korsikassa, 2 Sardiassa, yksi Elban saarella ja 3 Toscanassa). Hän käytti 1 950 kysymystä sisältävää kyselylomaketta ja haastatteli yleensä (42 kohteessa 55:stä) yhtä henkilöä kussakin. ALEIC sisältää 2 001 karttaa, muistiinpanoja ja huomautuksia sekä kyselylomakkeen lauseiden ranskan-, englannin- ja saksankieliset käännökset.

Kaksi muuta romaanista kartastoa, nimittäin Romanian ja Katalonian, ovat jääneet epätäydellisiksi, eikä tällä hetkellä näytä siltä, että niitä jatkettaisiin.

Romanian kielikartaston (ALR), jota joku tutkija on pitänyt »täydellisimpänä tähänastisista»¹⁶, on luonut,

¹⁶ C. Tagliavini, Introd. alla Glottologia, s. 105.

suunnitellut ja johtanut Sextil Pușcariu (1877–1948). Hän työskenteli tutkijana tehtäessä Weigandin kartastoa (vertaa 3. 3.), jonka olivat laatineet Sever Pop ja Emil Petrovici, samanaikaisesti tutkijoina ja toimittajina; kaikki kolme olivat Klausenburgin yliopistosta. Siitä huolimatta, että käytettiin kahta tutkijaa, sovellettiin yhden tutkijan periaatetta, sillä molemmat tutkijat suorittivat kyselyt koko romanialaa puhuvalla alueella (1930–1937), mutta erikoiteisesti ja erilaisia kyselylomakkeita käyttäen. Sever Popin lomake sisälsi 2 160 kysymystä. Hän suoritti 305 haastattelua 301 kohteessa (301 romanialaista, 2 unkarilaista ja 2 ukrainalaista haastateltavaa j lisäksi kolme kirjailijaa). Emil Petrovici käytti laajennettua kyselylomaketta ja suoritti 87 haastattelua 83 kohteessa: hän haastatteli 76:ta romanialaa puhuvaa henkilöä täydellistä 4 800 kysymyksen lomaketta käyttäen ja 11:tä muunkielistä vain n. 2 700 kysymyksen supistettua lomaketta käyttäen. Viidessä kohteessa Petrovicilla oli apuna G. Nandris, St. Pasca ja Th. Capidan, joista kukin suoritti yhden tai kaksi haastattelua. Näin kerätty aineisto on yhdistetty kahdeksi kartastoksi *Atlasul linguistic român, Partea I* ja *Atlasul linguistic român, Partea a IIa* (ALR I ja ALR II), jotka siis perustuvat kahteen eri kohdeverkkoon. Lisäksi — tämä on kaikkein tärkein ALR:n esittämä uudistus — molemmat tutkija-toimittajat muokkasivat mielenkiintoisia ja yleisimpiä foneettisia, kieliopillisia ja sanastollisia ilmiöitä koskevista aineksista kooltaan pienempiä värikarttoja. Näin syntyi kaksi kartastoa: *Micul Atlas linguistic român, Partea I* ja *Micul Atlas linguistic român, Partea a II — a* (ALRM I ja ALRM II). Täten ALR siis itse asiassa käsittää neljä atlasta. Tähän mennessä on julkaistu: ALR I, osat I ja II, Klausenburg 1938 ja Sibiu 1942 (302

karttaa); ALR II, osa I, Sibiu 1940 (296 karttaa); ALRM I osat I ja II, Klausenburg 1938 ja Sibiu 1942 (414 karttaa); ALRM II, osa I, Sibiu 1940 (416 karttaa). Sittemmin sodan aiheuttama tilanne, johtajan kuolema, kahden toimittajan eroaminen (S. Pop opettaa nykyään Loewen yliopistossa) ja aineiston osittainen tuhoutuminen ovat keskeyttäneet teoksen julkaisemisen ainakin alun perin suunnitellussa muodossa.

ALEIC:n tavoin myös *Atlas lingüístic de Catalunya* (5 julkaistua osaa, Barcelona 1923–1939) on yhden ainoan henkilön, kuuluisan katalonian kielen tutkijan P. Antoni Griera (s. 1890) työtä. Myös hän on suorittanut haastattelut itse (1912–1922): hän tutki 101 paikkakuntaa kataloniaa puhuvalla alueella käyttäen 2 886 kysymyksen lomaketta. Tutkimusalueeseen kuuluivat Katalonia ja Aragonian naapurialueet Valencia, Balearit, Pitiusas (Ibiza), Andorra, Roussillon (Ranskassa), Alghirei (Sardiniassa). ALC lienee parhaimpia kartastoja kysymyslomakkeen monipuolisuuden samoin kuin sen ansiosta, että tutkimuskohteet ovat alueella varsin tiheässä. Valitettavasti aineiston hajaantuminen sisällissodan aikana on ehkä lopullisesti katkaissut sen julkaisemisen. Julkaistu osa käsittää 858 aakkosjärjestyksessä olevaa karttaa, *abans d'ahir — fregar (la roba)*.

Pitkälle on edistynyt myös *Atlante Linguistico italiano* (ALI) julkaisutyö, jota Matteo Bartoli (1873–1946) oli suunnitellut jo ennen v. 1914. Sitä on valmistettu vuodesta 1924 lähtien M. Bartolin ja Giulio Bertolin sittemmin (vuodesta 1931) M. Bartolin ja Giuseppe Vidosin (s. 1878) johdolla. Tutkijana oli Ugo Pellis (1882–1943), joka oli samalla toimittaja yhdessä Bartolin ja Vidossin kanssa. ALI:n kyselylomake on laajin kaikista

tähän asti käytetyistä. Se käsittää yleislomakkeen, jossa on 3 630 kysymystä, kaksi erikoisalojen lomaketta, joista toisessa 2 000, toisessa 1 224 kysymystä (maanviljelys, karjanhoito, metsästy, kalastus, purjehdus, kasvisto, eläinkunta jne., ammatit ja toimet), ja morfologisen lomakkeen, jossa on 1 048 kysymystä. Kuitenkin yksi haastattelusarja on tehty käyttämällä supistettua n. 2 500 kysymyksen lomaketta. Myöskin tutkittavaksi määrättyjen kohteiden verkko on tiheämpi kuin monessa muussa kartastossa (n. 1 000 kohdetta). Aineiston kokoamisessa Bartoli ymmärsi käyttäen yhden tutkijan kriteeriä. Mutta Ugo Pellis kuoli, ennen kuin hän oli saanut haastattelut päätökseen: vuosina 1925–1943 hän oli tutkinut 727 paikkakuntaa (31 niistä epätäydellisesti). Lingvistiseen materiaaliin hän yhdisti myös suuren määrän kansanperinnettä koskevaa aineistoa ja yli 7 000 valokuvaa. Pellisin ja Bartolin kuoleman jälkeen perustettiin julkaisukomitea (v. 1947) saattamaan loppuun kartaston valmistustyöt. Sitä johtavat G. Vidossi ja B. Terracini (s. 1886), molemmat Torinon yliopistosta, jossa on jo Bartolin ajoista lähtien toiminut Istituto dell' Atlante linguistico italiano.

Kaikista romaanisista kielistä ainoastaan espanjalla ja portugalilla ei vielä ole omaa lingvististä kartastoa. Portugalin kielialueella Coimbran yliopiston professori Manuel de Paiva Boléo on tehnyt alustavia haastatteluja tulevaa kartastoa varten. Koko laajalta espanjan kielen alueelta on olemassa tällä hetkellä vain pieni mutta arvokas Puerto Ricon atlas (75 karttaa), joka sisältyy Tomás Navarro Tomásin kirjaan »El español en Puerto Rico. Contribución a la geografía lingüística hispanoamericana», Rio Piedras 1948. Tämä kartasto luetteloi osan saman tutkijan 47 paikkakunnalta 445 kysymyksen

lomakkeen avulla vuosina 1927–1928 keräämästä aineistosta.¹⁷ Itse Espanjaa varten on ehkä piankin luvassa *Atlas lingüístico de la Península Ibérica* (ALPI). Se on ollut valmisteilla vuodesta 1928 lähtien T. Navarro Tomásin johdolla. Hän toimi aikaisemmin opettajana Madridissa historian tutkimuskeskuksessa (Centro de Estudios Históricos) ja on nykyään Columbian yliopistossa New Yorkissa. Itse asiassa kartasto on romanialais-iberialainen, sillä se käsittää myös katalonian ja valencian sekä galician ja portugalin murteet: yhteensä noin 525 paikkakuntaa (427 Espanjassa, 7 Roussillonissa, yksi Andorrassa ja noin 90 Portugalissa). Näistä 280 on espanjan kielen, 97 katalonian ja valencian ja loput galician ja portugalin murteiden hallitsemalla alueella. Tutkimuksissa on käytetty kahta kyselylomaketta, molemmat v:lta 1930 toinen on foneettis-morfologinen ja toinen sanastollinen. Ne käsittävät yhteensä 834 kysymystä (mutta edustavat noin 2 000:ta vastausta). Tutkijoita on ollut kuusi: F. de B. Moll, A. M. Espinosa nuorempi, M. Sanchis Guarner, L. Rodríguez Castellano, A. Otero ja A. Nobre de Gusmão (viimeksi mainitun tilalle on äskettäin tullut L. F. Lindley Cintra). Ensimmäisten v:n 1931 alustavien tutkimusten jälkeen alkoivat suorat tutkimukset 1932. Ne lähestyivät loppuaan jo v. 1936, jolloin oli tutkittu 350 paikkakuntaa. Mutta sisällissodan takia työt jäivät kesken. Niitä lykkäsi myös aineiston siirtäminen New Yorkiin, ja vasta v. 1947 ne aloitettiin uudelleen tutkimusneuvoston »Consejo Superior de Investigaciones

¹⁷ Tämän esimerkillisen teoksen merkityksestä espanjalais-amerikkalaisille tutkimuksille, ks. A. Rosenblatin yhteenvedoa aikakauskirjassa »Nueva Revista de Filología Hispánica» IV, s. 161–166.

Científicas» suojeluksessa. Nykyään tutkimuksia voidaan pitää käytännöllisesti katsoen loppuun suoritettuina lukuun ottamatta Portugalia, missä vuoteen 1953 mennessä oli suoritettu haastatteluja ainoastaan 15 paikkakunnalla. Vuodesta 1951 lähtien koko kerätty materiaali on ollut CSIC:n »Miguel de Cervantes» -instituutissa. Sen kartografinen julkaiseminen ei ole vielääkään alkanut. Vain muutamia tutkimuksia ja joitakin harvoja karttoja on ilmestynyt aikakauskirjoissa.¹⁸

Romaanisen alueen ulkopuolella on julkaistu tai ollaan julkaisemassa Brabantin kartastoa E. Blancquaertin toimesta (Antwerpen 1926), Flanderin lounaisosan kartasto Blancquartin ja H. Vangassenin toimesta (Antwerpen 1931), Puolan Karpaattien aluekartasto M. Maleckin ja K. Nitschin toimesta (Johdanto ja I osa, Krakovia 1934), G. G. Kloeken Hollannin kartasto (4 vihkosta, Leiden 1939–48), Uuden Englannin kartasto, H. Kurathin toimesta (Provindence v:sta 1939 lähtien) jne. Lisäksi monia muita on suunnitteilla tai jo valmistusvaiheessa.

4.3. Näiden huomattavien tulosten lisäksi kielimaan-

¹⁸ Aloitteen Espanjan lingvistisen kartaston luomiseksi teki D. R. Menéndez Pidal, joka huomasi sen tarpeellisuuden jo v. 1907. Mutta vasta vuoden 1923 paikkeilla suunnitelma alkoi hahmottua. Kartastosta (ALPI) antavat tietoja tutkimuksiin osallistuneet: *L. Rodríguez Castellano* artikkelissaan *El Atlas lingüístico de la Península Ibérica* (ALPI) aikakauskirjassa »Archivum», Oviedo 1952, s. 288–296 ja *M. Sanchis Guarnier* teoksessaan *La cartografía lingüística en la actualidad y el Atlas de la Península Ibérica*, Palma de Mallorca 1953. Näiden tutkijoiden julkaisemat tiedonannot ovat hahmottaneet epäilykset Espanjan lingvistisen kartaston ilmestymisestä (vrt. *S. Pop mts.* 429).

tiede on edistänyt ja hedelmöittänyt kielitieteen ja muiden kulttuurialojen tutkimusta.

»Alueellista» metodia, jonka oli kehittänyt Bartoli (vrt. 2. 2.), on sovellettu indo-eurooppalaisten kielten esihistorian tutkimukseen ja rekonstruktioon, kuitenkin rajoitetusti ja kriittisesti suhtautuen, V. Pisanin ja G. Bonfantin toimesta. Sellaisenaan sitä on käyttänyt Bartoli itse (vrt. 7. 4–5). Tämä metodi, joka on ylittänyt kielitieteen rajat, on havaittu hedelmälliseksi myös etnografisissa ja kansanperinnettä koskevissa tutkimuksissa.¹⁹

Toisaalta kielimaantiede on yhdistynyt lingvistic-etnografiseen suuntaukseen (*Wörter und Sachen*), joka vaatii sanojen ja niiden tarkoitteiden simultaanista tutkimusta.²⁰ Yhdistyminen, kuten olemme nähneet, on systemaattisesti toteutettu AIS:ssa. Täten kielimaantiede on antanut uuden sysäyksen onomasiologialle, jonka huomattavimpia tutkijoita ovat V. Bertoldi, E. Eggenschwiler ja F. Krüger.²¹

¹⁹ Vrt. *M. Bartoli*, LLS s. 46 ja 53, luvut 143, 144.

²⁰ Aikakauskirjan »*Wörter und Sachen*», Heidelberg 1919– perustivat *R. Meringer* ja *W. Meyer-Lübke*. Liikkeen alkuunpanijana on Meringerin ohella mainittava *H. Schuchardt*. Meringeristä ks. *P. U. González de la Callen* johdantoa *R. Meringerin* teokseen *Lingüística indoeuropea* (esp. käännös), Madrid 1923, s. 7–26, Schuchardtista ks. *A. Castro*, Hugo Schuchardt teoksessa *Lengua, enseñanza y literatura*, Madrid 1924, s. 155–170, ja *A. B. Terracini*, Schuchardt teoksessa *Perfiles de lingüistas*, Tucumán 1946, s. 103–131.

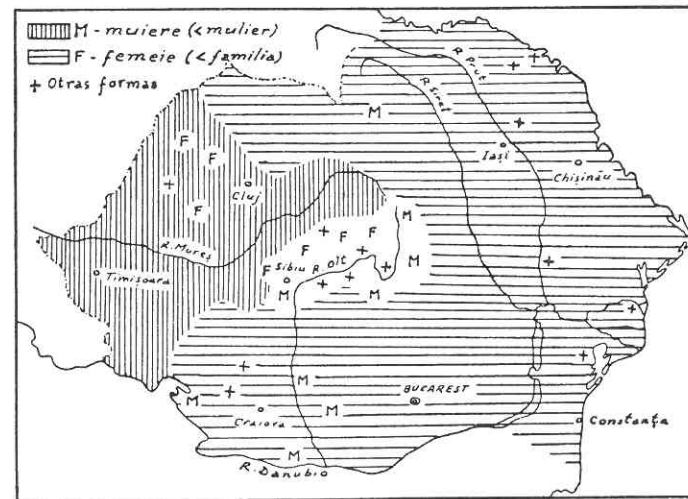
²¹ Kuuluisin *V. Bertoldin* teoksista on tutkielma *Un ribelle nel regno de' fiori*, I nomi romanzi de Colchicum Autumnale, Geneve, 1923; vrt. myös myöhempiä teoksia: *La parola quale testimone della storia*, Napoli 1945 ja *La Glottoliga come storia della cultura*. Principi metodi problemi, Napoli 1946. *E. Eggenschwileriltä*: *Die Namen der Fledermaus auf dem französischen und italieni-*

Lopulta huomattiin myös mahdollisuus luoda Euroopan fonologinen kartasto. Fonologisten tutkimusten kansainvälinen liitto teki v. 1936 tähän tähtäävän päätöksen. »Fonologinen maantiede» edustaa hyvin erikoislaatuista suuntausta, sillä alueellisesti läheisistä kielistä voidaan usein tehdä foneemisesti identtisiä tai hyvin samanlaisia havaintoja (kuten esim. espanjan ja baskin kielistä), vaikka näiden välillä ei olisikaan »geneologista sukulaisuutta».²²

5.1. Lingvistinen kartasto on pääasiassa »ainesko koelma» (vrt. 2. l.). Sen tähden se, mikä nähdään kartastosta, voitaisiin päätellä myös muista ainesko koelmista, kuten murreteksteistä ja -sanastoista, ja murteiden erikoistutkimuksista. Mutta kartastolla on monia etuja, esim. ilmiöiden selvyys ja välitön havaittavuus. Se takaa myös teknisen yhtenäisyyden, materiaalin homogeenisuuden ja tutkittujen kohteiden tiheyden. Näitä etuja ei ole yksinkertaisilla pistemäisillä tutkimuksilla (vrt. 4. 2.), jotka tuovat esille vain erillisiä ilmiöitä yhden kielen tai murteen piiristä. Sen sijaan kartastoihin on merkitty kieliryhmät, joissa tiettyä kieltä tai murretta puhutaan. Näin jokaisesta ilmiöstä saadaan samanaikainen alueellinen nä-

schen Sprachgebiet, Leipzig 1934. F. Krügeriltä, joka monien vuosien aikana johti kuuluisaa hampurilaista aikakauskirjaa »Volkstum und Kultur der Romanen» ja on nykyään Mendozan yliopiston professorina Argentiinassa, on muistettava ainakin monumentaalinen etnografis-lingvistinen teos Die Hochpyrenäen, 6 osaa, Hampuri 1936–1939.

²² Vrt. N. S. Trubetzkoy, Phonologie et géographie linguistique teoksessa Principes de phonologie (ranskal. käännös), Pariisi 1949, s. 343–350.

Kuva 6. Sanojen *mujere* ja *femeie* (suom. nainen) likimääräiset alueet romanian kielessä (ALRM I:n kartan 278, *Femeie*, pohjalta). (Kuvassa: *otras formas* = muita muotoja.)

kemys. Tämä auttaa tärkeiden historiallisten, yleisten ja vertailevien päätelmien tekemisessä.

5.2. Ensisijaisesti kartastosta voidaan todeta jonkin tietyn muodon olemassaolo. Tätä pidetään erittäin tärkeänä, jos kysymyksessä on sellaisen vanhan muodon säilyminen, jonka suurin osa tutkituista murteista on korvannut uudemmalla muodolla. Kielikartasto sisältää siis pääasiassa arvokkaan luettelon muodoista. Tietysti myös murteiden erikoistutkimuksilla voidaan saada selville nämä muodot. Mutta ainoastaan systemaattinen tutkimus, jossa keruukohteiden verkko on riittävän tiheä, kuten kielikartastoissa vaaditaan, antaa tulok-

seksi tarpeeksi laajan aineiston. Tällöin voidaan myös aiheellisesti olettaa, ettei »jäljittämättömiä» muotoja ole kovinkaan paljon, mikäli kyselylomake on huolellisesti laadittu. Lisäksi muoto saa kartalla uuden merkityksen, koska se nähdään ryhmässä niiden muotojen rinnalla, jotka se on eliminoinut, jos kysymyksessä on uudissana 'innovación', tai jotka se on korvannut, jos kysymyksessä on säilynyt muoto 'conservación'. Voidaan havaita, että esim. latinan *apes* tai *apis* (mehiläinen) on ranskan kielessä korvattu yleensä eteläranskalaisella muodolla *abeille* (<*apicula*), mutta myös muilla muodoilla. Se on kuitenkin satunnaisena säilynyt vielä joillakin äärialueilla (ks. kuvaa 12). Samalla saadaan selville luetteloitujen ilmiöiden alueet ja rajat. Niinpä voidaan havaita, että esim. romaniassa latinan muodot *mulier* 'nainen' ja *nivem* 'lumi' ovat säilyneet Transylvaniassa (*muiere, nea*), kun taas muilla seuduilla niiden tilalle on tullut uudempi muoto *femeie* < *familia* (ks. kuvaa 6) ja lainasanat *z'apad'a* ja *om'at*.

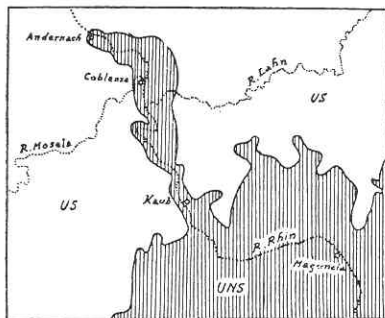
5.3. Tällaiset todistelut, joissa voidaan muodostaa useita analogisten tapausten sarjoja, mahdollistavat ennen muuta historialliset päätelmät murteen »säilyvästä» tai »uudistuvasta» luonteesta. Näiden pohjalta voidaan tehdä myös yleisiä päätelmiä: esim. vanhimmat muodot ja vaiheet säilyvät usein eristeisillä alueilla kaukana suurista kommunikaatiöväylistä. Jos tutkitaan portugalin kielen persoonallista infinitiiviä ja etsitään merkkejä latinan loppu-*u:n* säilymisestä, huomataan romaanisissa vokaalisysteemeissä esiintyvän kolmenlaista latinan vokaalien distribuutiota, koska sardinialla ja romanialla on oma jakaumansa. Jos nyt todetaan, että AIS luetteloi

samanlaisia ilmiöitä Etelä-Italian murteista, ei kahta ensiksi mainittua voida pitää yksinomaan portugalin erikoisuutena. Kysymyksessä ei myöskään voi olla vulgaarilatinan systeemin ainutlaatuinen hajaantuma tai selittämättömät peräkkäiset regressiot. Kartasto tekee mahdolliseksi verrata portugalin, sardinian ja romanian ilmiöitä italian kielen ilmiöihin ja vulgaarilatinassa esiintyviin murre-eroavuuksiin.²³ Tämän vuoksi AIS:ää ei käytetä ainoastaan italian murteiden vaan myös romaanisten kielten tutkimukseen yleensä. Siksi se on korvaamaton väline vertailevalle romaaniselle dialektologialle, ja näin muinaisten vaiheitten jäännökset saavat erikoisen tärkeän aseman kielen tai kieliryhmien historian tutkimuksessa.

5.4. Uudissanoista lingvistinen kartasto auttaa tekemään samankaltaisia, lähinnä historiallisia päätelmiä: mistä keskuksesta käsin uudissana on levinnyt, esim. tärkeästä kaupungista, jolla on erikoista sivistyksellistä ja poliittista vaikutusvaltaa, ja mihin saakka se on edennyt; minkälaiset rajat tai esteet ovat pysäyttäneet sen leviämisen; mitkä ovat yleensä olleet uudistuskeskuksia tutkitulla alueella ja mitkä seikat ovat vastustaneet uudennuksia. Täten esim. muutamien espanjan foneettisten ilmiöiden kartasta käy selville, että jotkut uudennukset ovat peräisin Galiciasta, muutamat Kataloniasta ja loput eli suurin osa Kastiliasta. Kartoista ilmenee myös, että kastilia on eniten uudennuksia tuottava murre iberomaanisen kieliryhmän alueella (ks. kuvaa 10).

Toiseksi voidaan tehdä yleisluonteisia päätelmiä: uudis-

²³ Vrt. H. Meier, A formação da língua portuguesa teoksessa *Ensaaios de filologia românica*, Lissabon 1948, s. 5–30 (erik. s. 11–).

Kuva 7. Reinin laakso: muodon *uns* tunkeutuminen muodon *us* alueelle Reinin laaksoa pitkin (A. Bachin mukaan).

sanat leviävät suuria kommunikaatioväyliä pitkin, seuraavat esim. jokien laaksoja (ks. kuvaa 7) ja kulkevat usein kaupungista toiseen valloittamatta väliin jääviä maaseutualueita; esim. Ranskassa ne kulkevat Pariisista suoraan Bordeaux'hon, Lyoniin, Marseilles'hin jne. Uudennukset etenevät myös murteesta ja kielestä toiseen, varsinkin jos kysymyksessä ovat sukulaismurteet tai -kielet. Niinpä Espanjassa ranskalaisperäiset ja provensaalin muodot levisivät »ranskalaista tietä» pitkin. Se yhdisti muinoin Navarran ja Santiago de Compostelan. Tätä ei ole tietenkään tulkittava mekaanisesti. Lingvistiset muodot eivät etene yksinään puhuvista yksilöistä riippumatta, vaan ne kulkevat yksilöltä toiselle, ja niiden leviämisen nopeus ja laajuus riippuu yksilöjen ja uudistuskeskusten vaikutusvallasta sekä sosiaalisten ja kulttuurisuhteiden voimakkuudesta ja laajuudesta: »Speech, like disease, spreads quickest where contact is closest and intercourse most intense». ²⁴ Samoin havaitaan, että uudissanojen leviämisen pysäyttä-

²⁴ L. R. Palmer, *An Introduction*, s. 138.

vät sellaiset rajat tai luonnonesteet, jotka tehokkaasti estävät vuorovaikutuksen (vrt. 1.2.). Monet »isoglossikimput» (linjat, jotka rajaavat alueet, joilla tietyt kielelliset ilmiöt vallitsevat) yhtyvät muinaisiin poliittisiin, kirkollisiin tai hallinnollisiin rajoihin, varsinkin jos kysymyksessä olevat rajat ovat säilyneet vuosisatoja (näin esim. Pyreneitten vuoristo espanjan ja gasgognes murteiden välillä mutta ei Catalanian ja Rosellonin katalonian kielen välillä). On siis huomattava, että lingvistiset rajat eivät välttämättä yhdy luonnollisiin rajoihin: purjehduskelvoton joki, joka on riittävän leveä ja sillaton, estää uudennusten leviämisen ja muodostaa murrerajan, mutta näin ei tapahdu, jos joki ei estä vuorovaikutusta. ²⁵

Toisaalta huomataan usein, että uuden poliittisen yhteisön syntyminen alueelle, jonka läpi kulkee useita rajoja, aikaansaa aikaisempien rajojen merkityksen heikkenemistä. Tällöin se ottaa vastaan uudennuksia niistä kokonaisuuksista, joiden rajat kulkevat alueen läpi. Näin on esim. Kastilian laita. Se on muodostunut kolmesta roomalaisen Hispanian provinssista: Tarraconensis, Carthaginensis ja Gallaecia-Asturica (ks. kuvaa 1).

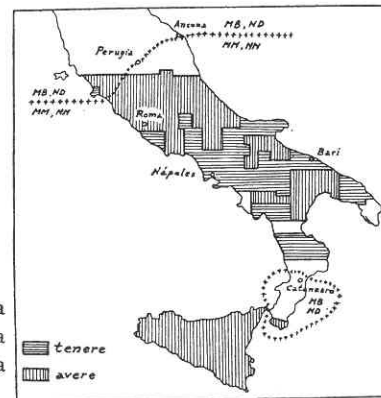
Lopuksi uudennuksen ja sen säteilykeskuksen alueen toteaminen suo mahdollisuuden tehdä tärkeitä päätelmiä lingvistisen vertailun alalla. Kun esim. huomataan, että *habere* on korvattu verbillä *tenere* monissa Etelä-Italian murteissa, on järkevää verrata Hispanian kieliä näihin Italian murteisiin. Samoin jos *mb* > *m* ja *nd* > *n* tavataan Italiassa umbrien, sabellien ja samniittien muinoin asuttamalla alueella, voidaan päätellä tällaisten il-

²⁵ Id., *ibid.* s. 140; A. Dauzat, *La géogr. ling.* s. 179–180.

miöiden kuuluvan oskoumbrisiin »substraatteihin». Jos lisäksi saadaan selville, että Hispaniassa samat muutokset ovat levinneet todennäköisesti oskien asuttamalta alueelta (vrt. Osca — Huesca), on järkevää verrata hispanialaisia ilmiöitä italialaisiin (ks. kuvaa 8) ja muinaisten italialaisten puhumaan latinaan. (On selvää, että väitetyt substraatin vaikutuksesta ja epäilykset Oscan etymologiasta eivät kumoa esimerkin teoreettista arvoa).

5.5. Edellä esitetystä ilmenee, että lingvististen karttojen avulla saadaan selville myös ja ennen kaikkea ilmiön *distribuution* (jakauman) suhde toiseen (vanhan muodon suhde uudissanaan). Jakauma tekee mahdolliseksi huomata, kuinka tietyt murteet eroavat toisistaan, ei niinkään niiden erojen vuoksi, jotka jo ovat yhdessä tai useammassa lingvistisessä yksikössä, vaan siksi, että monet viimeisimmät uudissanat eivät vielä ole levinneet koko tarkasteltavana olevalle alueelle: ne ovat valloittaneet eräitä murteita, mutta syystä tai toisesta eivät ole tavoittaneet toisia. Niinpä esim. Hispaniassa sananalkuisten *pl:n*, *fl:n* ja *kl:n* palatalisoituminen Galiciassa on levinnyt myös kastilian murteeseen mutta ei katalonian kieleen; *mb:n* muuttuminen *m:ksi*, mikä tapahtui ensiksi katalonialais-aragonialaisella alueella, on levinnyt kastilian kieleen mutta ei galician ja portugalilaisiin murteisiin; *e:n* ja *o:n* diftongiutuminen painollisissa avotavussa, mikä on peräisin Pyreneitten niemimaan keski-osista, on levinnyt kaikkiin puhtaasti espanjalaisiin mutta ei galician eikä portugalilaisiin murteisiin eikä kataloniaan (ks. kuvaa 10).

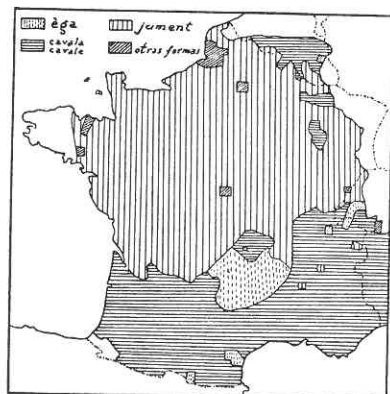
Yleisesti huomataan, että vanhimmat vaiheet säilyvät normaalisti »eristeisillä» tai syrjässä olevilla alueilla

Kuva 8. *Tenere* ja *avere* ja *mb, nd* > *mm, nn* Keski- ja Etelä-Italiassa (H. Meierin ja C. Tagliavinin mukaan).

(vrt. 7. 2.). Näin on *apes* ja *equa* -sanojen laita Ranskassa (ks. kuvia 9 ja 12). Tämä osoittaa, että jollakin vanhemmalla aikakaudella nämä äärialueet ovat ehkä olleet yhteydessä toisiinsa jonkin niistä erottavan alueen välityksellä, jonne myöhemmin on tunkeutunut uudissana. Sama voidaan havaita myös kieliryhmistä. Sanojen *formosus*, *mensa* ja *petere* säilyminen Hispaniassa ja Daakiassa osoittaa, että niiden alueet olivat muinoin yhtenäiset ja että uudissanojen *bellus*, *tabula* ja *demandare* leviäminen erotti ne toisistaan (vrt. 7. 2.—3.).

5.6. Normaalisti saadaan selville useita muotoja (yhden muotoparin »vanha sana — uusi sana» asemesta); innovaatio leviää tietyille alueille, ja näillä alueilla syntyy myös uusia innovaatioita. Kun käytetään apuna dokumentteja, edellisen kaltainen todistelu tekee mahdolliseksi kielellisten muotojen »stratigrafian» luomisen. Niinpä Ranskassa tavataan muodon *forgeron* rinnalla, joka on uusiin termi (peräisin sanasta *forger* < *fabricare*), vanha muoto *faber* (*fabre*, *faure*, *fevre*) ja välimuoto

Kuva 9. *Equa*, *cavalla* ja *iumentum* gallo-romaanisissa kielissä (A. Dauzatin mukaan). (Kuvassa: otras formas = muita muotoja.)

ferrarius (*ferrier*). Kaikki kolme muotoa ovat esiintyneet Pariisin suuressa uudistuskeskuksessa: alkuperäisen »kerrostuman» *fèvre* rinnalle on tullut »kerrostuma» *ferrier* ja tämän rinnalle *forgeron*.²⁶ Sanat *equa*, *cavalla* ja *iumentum* muodostavat samanlaisen tapauksen (ks. kuvaa 9). Klassisen latinan sana *equa*, joka esiintyi Hispaniassa (esp. *yegua*) ja Daakiassa (rom. *iap'a*), säilyi Ranskassa ainoastaan muutamilla suppeilla vyöhykkeillä muodossa *èga*. Vasta myöhemmin levinnyt *cavalla* (*vavala*, *cavale*) ulottui *ègan* kustannuksella Valois'han saakka. Lopuksi levisi Pariisin alueelta uudissana *jument* (< *iumentum* 'vetojuhta') muotojen *cavala*, *cavale* kustannuksella. *Ègan* esiintymisalueet ovat syrjäisiä verrattuna sanojen *cavala*, *cavale* esiintymisalueisiin, ja nämä vuorostaan syrjäisiä verrattuna muodon *jument* esiintymisalueeseen. Sana *jument* tavataan myös muutamilla eristeisillä vyöhykkeillä Etelä-Ranskassa. Tässä tapauksessa se ei kuitenkaan merkitse sitä, että nämä alueet

²⁶ Vrt. V. Bertoldi, *Il linguaggio umano*, s. 115–116.

olisivat muinoin muodostaneet yhtenäisen vyöhykkeen, vaan se johtuu Pariisin muotojen epäsäännöllisestä leviämisestä (vrt. 5.4.), varsinkin eräiden »ranskalaistuneiden» henkilöiden puheessa.²⁷

5.7. Tämänäköisiä johtopäätöksiä tehdään käytännössä yhdestä ilmiöstä (tai korreloivien ilmiöiden sarjasta) yhden kartan perusteella. Mutta verrattaessa useita karttoja tai yhdistettäessä ilmiöitä yhden synteettisen kartan pohjalta voidaan tehdä toinen olennainen havainto: kaikkien samanlaisten sanastollisten, kieliopillisten ja foneettisten ilmiöiden väliset rajat eivät satu yhteen. Jokaisella ilmiöllä on oma vyöhykkeensä, ja näiden rajat ovat erilaiset jopa niiden sanojen kohdalla, joissa esiintyy sama ilmiö (vrt. 3.3.). Jopa niin pienellä alueella kuin Puerto Ricossa on voitu todeta, että samojen foneettisten muutosten alueet eivät yhdy jonkin »sanasarjan» ollessa kysymyksessä. Tämän osoittavat T. Navarro Tomásin kartat ja tutkimukset (vrt. 4.2.).

Monet »isoglossien» välisistä rajoista eivät yhdy. Tämä luo uutta valoa murrerajojen sekä ns. äännelakien ongelmaan ja osoittaa, ettei murteiden välillä yksinkertaisesti ole rajoja ja että »äännelakien» soveltaminen on mielivaltaista ja kaoottista: muutos tapahtuu eräissä sanoissa mutta jää tapahtumatta toisissa, vaikka niissä olisikin samat muutokseen tarvittavat edellytykset. Esim. Reinin laaksossa alueet, joissa *k* muuttuu *ch*:ksi sanoissa *make* ja *ik*, eivät osu yhteen (ks. kuva 5).

Tulkinnassa on joskus menty äärimmäisyyksiin, kun on korostettu sekä murrerajojen että äännelaki-käsitteen

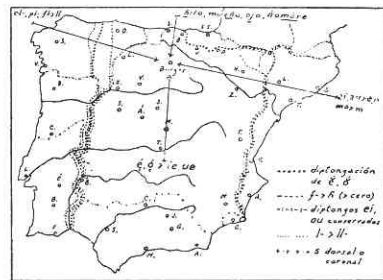
²⁷ A. Dauzat, *La géogr. ling.*, s. 37–38.

mielivaltaisuutta ja voimakkaasti kritisoitu nuogrammatikkojen sokeutta ja dogmatismia. Mutta itse asiassa kysymyksessä on sama perusasenne. Sillä väite »murre-rajot ei ole» sisältää sen, että niitä täytyisi olla, koska murteita pidetään sinänsä olemassa olevina, konkreettisinä ilmiöinä jo ennen niiden alueiden rajaamista, joilla tietyt lingvistiset ilmiöt esiintyvät. Todellisuudessa murteiden olemassaolo ei edellytä murrerajojen olemassaoloa eikä näiden rajojen kieltäminen murteiden olemassaolon kieltämistä. Murteet eivät ole olemassa ennen niiden alueiden todentamista, joista puheen konkreettiset ilmiöt saadaan, vaan vasta tämän jälkeen. Ei ole kysymys asioista vaan abstraktioista, isoglossisysteemeistä, jotka syntyvät kielen monimuotoisuuden pohjalta. Murteiden välillä voi luonnollisesti olla vuorovaikutusta ja yhteisiä piirteitä. Toisin sanoen muutamat isoglossit käsittävät enemmän kuin yhden murrealueen. Kaikki riippuu siis isoglosseista, jotka konventionaalisti omaksutaan murteiden rajoiksi. Kuitenkaan tämä sopimus ei ole täysin mielivaltaisen, sillä kaikki rajat eivät ole yhtä tärkeitä. Laajan alueen isoglossi on tärkeämpi kuin sellainen, joka käsittää vain harvoja kyliä.²⁸ Samoin isoglossit, jotka yhtyvät kimpuksi samalle linjalle — kuten tapahtuu Hispaniassa Duerosta etelään (ks. kuvaa 10) — ovat tärkeämpiä kuin yksinään kulkeva, muista erillinen isoglossi. Se huomio, että isoglossit eivät yhdy tietyillä vyöhykkeillä, osoittaa »murteiden» välillä olleen vuorovaikutusta vain jossakin mielessä. Samalla se merkitsee sitä, että toisilla vyöhykkeillä ne erittäin suuressa määrin yhtyvät. Todellisuudessa sekä

²⁸ Vrt. L. Bloomfield, *Language*, s. 341–342.

Kuva 10. Hispanian pääasialliset isoglossit ja uudistusten yhtymäkohdat »castellanossa» (Espanjan espanjassa). (R. Menéndez Pidalin ja H. Meierin mukaan). (Kuvassa: dip-tongación de *é, ö = ê:n* ja *ó:n* diftongiutuminen; *cero* = nolla; *conservados* = säilyneet).

isoglossien yhtyminen että niiden yhtymättömyys joudutaan selittämään geopolittisesti tai historiallisesti.²⁹

Sama pätee myös äännelakeihin. Alueiden erisuuruuden osoittaminen ei edellytä äännelakien idean hylkäämistä — se tarkoittaa vain »poikkeuksien» olemassaoloa — sillä yhä on alueita, joihin sitä voidaan soveltaa. Tämän myöntävät myös nuogrammatikot. Alueiden erisuuruus ei vaikuta äänneenmuutokseen sinänsä, vaan siihen tapaan, jolla muutokset leviävät, ja koskee vain nuogrammatikkojen ajatusta simultaanimuutoksesta yhden kielen alueella. Toisin sanoen kieli käsitetään luonnolliseksi ja autonomiseksi organismiksi ja äännelaki fyysiseksi laiksi. Muutokset siis leviävät sanojen mukana yksilöstä toiseen. Ne eivät ole fyysisiä vaan sosiaalisia ja kulttuuri-ilmiöitä. Muutoksen normaalius ja yhdenmukaisuus on luonteeltaan historiallinen. Se on todentamista jälkikäteen a priori. Lingvistiset kartat esittävät vyöhykkeitä, joissa jokin muutos on tapahtunut, ja vyöhykkeitä, joissa muutosta ei ole tapahtunut. Ne eivät paljasta ainoastaan sitä, että muu-

²⁹ *Ibid.*, s. 343–345.

tos ei ole yhdenmukainen, vaan myös sen, että tietyillä vyöhykkeillä se on yhdenmukainen. Ei siis ole kysymyksessä jonkin lain myöntäminen tai kieltäminen, vaan kahden historiallisen ilmiön selittäminen: muutoksen yhdenmukaisuus eräillä alueilla ja epäyhdenmukaisuus toisilla. Siis tällöinkin tapahtuu vuorovaikutusta vyöhykkeiden välillä, mutta ei ole syytä pitää sitä »anormaalina» (näin voitaisiin ajatella vain siinä tapauksessa, että äännelain katsottaisiin olevan yleinen), sillä se voidaan tulkita vuorovaikutuksena kahden tai useamman normin välillä. Esim. Reinin laaksossa on seutuja, joissa *k* muuttuu *ch*:ksi, ja seutuja, joissa tätä muutosta ei tapahdu (ks. kuvaa 5); innovaatio on vallannut täysin muutamia murteita mutta joissakin murteissa vain muutamia sanoja. Kaksi tässä suhteessa vastakkaista sanaa (esim. *ik* ja *mache*) kuuluvat kahteen eri normiin. Toisin sanoen nuorgrammaatikkojen periaate on hyödyllinen, jos sitä pidetään historiallisena eikä fyysisenä. Kielimaantiede ei pyri hylkäämään sitä, kuten joskus luullaan, vaan muuttamaan sen fyysisestä historialliseksi.

Mutta on huomattava, että kulttuurikieli voi syntyä jollakin vuorovaikutusvyöhykkeellä ja että tällöin heterogeenisuustilanne jää pysyväksi. Tällaisessa tapauksessa kieli käsittää sanoja, joissa muutos on tapahtunut ja sanoja, joissa sitä ei ole tapahtunut. Näin esim. toskanan murteessa sellaisten sanojen kuten *lago*, *ago* lisäksi esiintyy toisia, joissa vokaalien välinen mykkä konsonantti on soinniton (*fuoco*, *potere*), tai kastilian murteessa on sanojen *lomo*, *plomo* lisäksi *ambos*-, *cambiar*-tyyppisiä sanoja, joissa on säilynyt vanha *-mb*-yhtymä. Tähän ei

kuitenkaan liity mitään säännönvastaista, jos ymmärretään, että myös kieli on ainoastaan »isoglossisysteemi»³⁰ ja että normi toteutuu yhdellä isoglossialueella ja koskee tätä aluetta eikä kieltä. Foneettinen normi löydetään vain sieltä, missä muutos on tapahtunut. Kieltä (tai murretta) eivät karakterisoi ainoastaan ne isoglossit, jotka käsittävät sen kokonaisuudessaan, vaan myös ne, jotka ylittävät sen rajat tai ovat sen sisäpuolella. Se eroaa muista yksiköistä sille ominaisten isoglossien vuoksi, ja se asettuu suhteeseen toisten yksiköiden kanssa molemmille yhteisten isoglossien välityksellä ja jakautuu pienempiin yksiköihin sisäisten isoglossien mukaan.

Erilainen on probleemi, joka koskee normien välistä vuorovaikutusta, kun ei tunneta niiden kielten historiaa, joita verrataan keskenään. Tällöin on tarkasti sovellettava normeja ja jätettävä syrjään kaikki »poikkeukset» (vuorovaikutukset), jotka joko voidaan tai joita ei voida selittää. Vertailua on mahdoton suorittaa tietämättä, kelpaako foneettisten vastaavuuksien säännönmukaisuus-periaate (vaikka sillä ei katsotakaan olevan fyysisen lain ehdotonta luonnetta), sillä tällainen periaate luo oman perustansa.

6.1. Edellisessä luvussa mainitut toteamukset ja johdopäätökset J. Gilliéron teki luonnollisesti jo alusta alkaen ALF:n pohjalta. Mutta Gilliéron ei tuntenut todellista mielenkiintoa kieleen historiallis-sivistyksellisenä yksikkönä vaan pikemminkin kieleen yleensä kai-

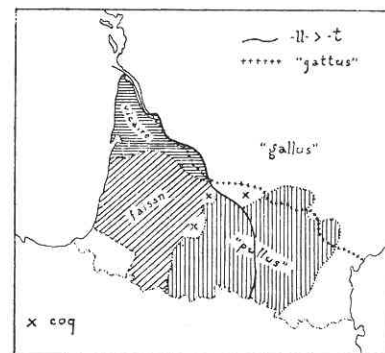
³⁰ Kielestä isoglossisysteeminä, joka luodaan konkreettisten kielellisten tapahtumien pohjalta, vrt. *V. Pisani*, *La lingua e la sua storia* teoksessa *Linguistica generale e indoeuropea*, Milano 1947, s. 9–19.

kissa muodoissaan. Voidaan sanoa, että hänen mieltymyksensä kansanmurteisiin (patois) kuvasi hyvin hänen mielenkiintoaan spontaaniin ilmaisuun, puheeseen tajunnan ilmiöiden välittömänä ilmentäjänä. Hän yritti mennä pidemmälle kuin objektiiviset havainnot edellyttivät tarkoituksenaan löytää kartastojen ja myös muiden tosiasioiden avulla kielen sisäinen mekanismi, uudennusten olennainen syy. Sen tähden hän alkoi jo vuodesta 1905 lähtien julkaista tieteellisiä tutkielmia, muutamia niistä yhteistyönä muiden tutkijoiden kanssa.³¹

Näissä nyttemmin jo kuuluisiksi tulleissa esseissä esiintyy monien terävien ja polemiikkia herättävien huomioiden ohella pääasiassa kaksi uutta käsitettä, jotka koskevat »kielellistä muutosta»: suullinen patologia ja suullinen terapeutiikka. Kielten vertaileva historia edellyttää yksinkertaistavaa kaavamaisuutta, joka sivuuttaa tai jonka täytyy sivuuttaa yksityiskohdat.³² Tä-

³¹ L'aire clavellus, Neuveville 1912; Généalogie des mots qui désignent l'abeille, Pariisi 1918; La faillite de l'étymologie phonétique, Neuveville 1919; Les conséquences d'une collision lexicale et la latinisation des mots français, Pariisi 1921; Pathologie et thérapeutique verbales, Pariisi 1921; Les étymologies des étymologistes et celles du peuple, Pariisi 1922; Thaumaturgie linguistique, Pariisi 1923. Teoksia yhteistyönä muiden tutkijoiden kanssa: J. G. ja J. Mongin, Scier dans la Gaule romane du Sud et de l'Est, Pariisi 1905; J. G. ja M. Roques, Études de géographie linguistique d'après l'ALF, Pariisi 1912. Gilliéronista: A. Meillet, J. Gilliéron et l'influence de l'étude des parlers locaux sur le développement du romanisme, teoksessa Linguistique historique et linguistique générale I, uusi painos, Pariisi 1948, s. 305–309; A. B. Terracini, Gilliéron, teoksessa Perfiles, s. 85–102; F. Schürr, Sprachwissenschaft und Zeitgeist, 2. p., Marburg 1925, s. 72–77.

³² Vrt. A. Meillet, J. Gilliéron, s. 308–309.

Kuva 11. Kukon nimitykset Lounais-Ranskassa (A. Dauzatin ja C. Tagliavinin mukaan).

män vastapainoksi Gilliéron tuo esiin sanojen historian äärettömän monimutkaisuuden.

6.2. Gilliéronin mukaan on kysymyksessä »verbaalinen patologia» -tapaus, kun kahdesta sanasta foneettisten muutosten johdosta tulee homonyymisia tai kun jokin sana menettää ilmaisullisuutensa, silloin kun sen vartalo on liikaa supistunut. Tällöin tarvitaan »terapeutiikkaa». Puhuja tuntee tarvetta muokata sanaa tai korvata se toisella, koska sitä sellaisenaan ei enää voida käyttää.

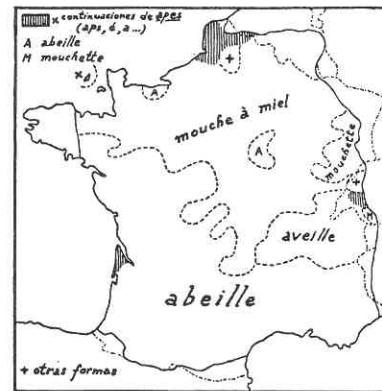
Niinpä Gilliéron osoittaa, että esim. latinan verbi *serrare* (suom. sahata) on korvattu useilla muilla verbeillä, kuten *secare* (suom. niittää) juuri sellaisella vyöhykkeellä, jossa esiintyy toinen verbi *serrare* (suom. sulkea). Samalla tavalla espanjassa voidaan selittää muoto *cerrar*, jossa esiintyy »ceceo»-ilmiö. Samoin *moudre* < *mulgere* (suom. lypsää) on korvattu verbillä *traire* < *trahere* siellä, missä se fonisesti yhtyy toisen verbin *moudre* < *molere* (suom. jauhaa) kanssa. Kaikkein kuuluisin esimerk-

ki on sana *gallus* (suom. kukko): laajalla Etelä-Ranskan alueella (ks. kuvaa 11) tämä latinan sana on korvattu toisilla, jotka merkitsevät »kananpoikaa», fa-saania», tai kuvallisella sanalla *vicaire* »pappi». Useiden karttojen vertailu osoittaa, että korvaaminen on tapahtunut juuri niillä seuduilla, joissa normaalin foneettisen kehityksen johdosta ($ll > t$) sanasta *gallus* olisi pitänyt tulla *gat*. Tällöin se olisi kuitenkin sekoittunut toiseen sanaan *gat* < *cattus* (suom. kissa).

Homonymian ilmiötä sellaisenaan ovat lingvistit tutkineet verrattain paljon. Samalla tavalla romaniassa todennäköisesti *leg* (suom. leijona) lienee korvattu slaavilaisella sanalla *citesc* homonymian tähden *leg* -sanan kanssa (eräs tuhatjalkaislaji). Italiassa normaali *mancare* < *manducare* (suom. syödä) korvattiin galloromaanisella muodolla *mancare* (suom. puuttua) kanssa. Latinan sanan *bellum* korvaamiseen germaanisella sanalla *werra* (suom. sota) on kaiken todennäköisyyden mukaan vaikuttanut homonymia sanan *bellus* (suom. kaunis, sievä) kanssa. Rio de la Plata -joen laaksossa puhutussa murteessa *cocer* (suom. keittää) on korvattu verbillä *cocinar*, koska sekaannusta olisi aiheuttanut sana *coser* (suom. ommella; huom., että Etelä-Amerikassa puhutussa espanjan kielessä *s* ja *c* äännetään samalla tavalla) jne. Gilliéron on antanut homonymialle ratkaisevan merkityksen ja onnistunut myös todistamaan »terapeutiikkansa» maantieteellisesti vakuuttavin esimerkein.

Esimerkki toisesta »terapeutiikka»-tapauksesta on *apes* tai *apis* (suom. mehiläinen) (ks. kuvaa 12). Tämä vanha sana on useimmissa ranskan murteissa korvattu monilla muilla termeillä (*mouche*, *mouchette*, *esette*, *mouche à miel*, *abeille*). Tähän johtanutta kehitystä

Kuva 12. Alueet, missä latinan *apes*, *apis* ovat säilyneet, sekä eräiden uudempien muotojen likimääräiset esiintymisalueet (ALF:n ensimmäisen kartan *abeille* mukaan).

Gilliéron pitää erittäin monimutkaisena. Se lienee tapahtunut pääasiallisesti siten, että sanan *apis*, *apes* vartalo on supistunut yksinkertaisemmaksi yksitaivuseksi sanaksi *ef*, *é*, jonka ilmaisullisuus on riittämätön. Sama syy on todennäköisesti vaikuttanut sanojen *sol* ja *pectus* korvaamiseen sanoilla *soleil* < *soliculum* ja *poitrine* < *pectorina* sekä espanjassa sanojen *caput* ja *cor* korvaamiseen sanoilla *cabeza* < *capitia* ja *corozón* < *corationem*.

Luonnollisestikaan ei ole ajateltava, että kaikissa näissä tapauksissa puhuja juuri sillä hetkellä, kun homonymia tai vartalon supistuminen tuli esiin, a d h o c keksi uuden muodon yksinomaan »terapeutiikan» vuoksi. Kaksoismuodot ja kuvalliset merkitykset ovat varmaankin olleet olemassa jo aikaisemmin ja niiden soveltuvuus ilmaisullisiin tarpeisiin lienee ainoastaan helpottanut leviämistä, ts. ne ovat tulleet yhä suuremman puhujajoukon hyväksymiksi.

6.3. Toisaalta Gilliéron yrittää löytää kuvat, joiden kanssa sanat assosioituvat puhujien mielessä, ja korostaa täten *k a n s a n e t y m o l o g i a* n merkitystä. Objektiiivisuuteen pyrkivälle kielitieteilijälle ranskan *fermer* (suom. sulkea) on vain muoto, joka on peräisin latinan muodosta *firmare*, kun taas tavallinen puhuja assosioi sen *fer*-sanaan (suom. rauta) ja antaa sille merkityksen »sulkea raudalla». Gilliéron ymmärtää, että sanoja on tarkasteltava suhteessa puhujien psyykkiseen samoin kuin myös aineelliseen elämään sekä suhteessa asioihin, joita ne kuvaavat: esim. vyöhykkeellä, missä *serrare* (suom. sahata) on korvattu sanalla *secare* (suom. niittää) käytetään sahaa muistuttavaa hammaslaitaista viikatetta. Tällä tavalla ALF:n tekijä lähestyy Schuchardtia ja edellä mainittua *e t n o g r a f i s t a* suuntausta »Wörter und Sachen» (vrt. 4. 3.).

6.4. Eräät tutkijat ovat — kielimaantieteen toteamien ilmiöiden ja Gilliéronin usein käyttämän poleemisen sävyn perusteella — päätelleet hänen metodissaan ja teoksissaan täysin kieltäneen äännelakien olemassaolon ja vastustaneen nuogrammaatikkojen ideologiaa. Mutta pohjimmiltaan vastakohtaisuutta ei ole tai se ei ole niin jyrkkä kuin usein luullaan. Muutamat Gilliéronin tunnetuimmista foneettisista esimerkeistä sopivat nuogrammaattisen ideologian piiriin »poikkeuksina», jotka on selitettävä »psykologisesti» tai »lainoina» (vaikka ne edellyttävätkin tavallista paljon laajempaa »laina»-käsitettä). »Patologian» ja »terapeutiikan» ilmiöt edellyttävät foneettisten muutosten normaalisuuden ja jopa »poikkeuksettomuuden» periaatteen hyväksymistä (sanasta *gallus* tulee *gat* huolimatta sekaannuksesta *cattus*-sanaan, ja näin joudutaan »patologiseen» tilanteeseen.)

Itse asiassa kielimaantiede ei muuta sitä, minkä nuogrammaatikat olivat todenneet historialliseksi »tosiasiaksi». Mutta se antaa enemmän aineistoa, uuden näkemyksen itse ilmiöistä ja auttaa niiden tulkinnassa. Näin voidaan luoda myös uusi puhtaammin historiallinen käsitys »kielestä». Metodi osoittaa oikeaksi juuri sen, mitä oli järkevää odottaakin: jos otetaan huomioon, että »kieltä» ei ole konkreettisenä olemassa puheen l. konkreettisen kielellisen toiminnan ulkopuolella. Toisin sanoen puheessa ei ole mekaanista säännöllisyyttä, vaan siinä tapahtuu jatkuvasti kompromisseja vanhojen ja uusien muotojen välillä; normikerrostumien, välittävien alueiden, uudissanoja vastustavien keskusten, vanhoja muotoja säilyttävien seutujen jne. välillä. Tässä suhteessa arvokkainta Gilliéronin polemiikissa on se, että hän näki intuitiivisesti »kielen» salaisuuden olevan puheessa: jokaisella uudistuksella on yksilöllinen alkuperä. Toiseksi hän yritti selittää itse uudistuksen tutkimalla sen esittäneen henkilön mentaliteettia, jo ennen uudistuksen leviämisen ja hyväksymisen selittämistä.³³

»Kansanetymologian» arvon kohottaminen on myös epäilemättä tärkeätä, mutta ei ole nähtävä (kuten hän itse) ristiriitaa tämän »etymologian» ja »tieteellisen etymologian» välillä. Edellinen on lingvistinen ilmiö, jälkimmäinen ilmiöiden tutkimista ja tulkittamista. Pohjimmiltaan Gilliéron kannattaa vain sitä, että etymologian ei tule olla yksinkertaista foneettisen yhtäläisyyden etsimistä vaan sanan historiaa. Ja viimeksi mainitusta sei-

³³ Vrt. *A. B. Terracini*, Gilliéron, s. 99.

kasta olivat jo monet hänen aikalaisensa samaa mieltä, ennen kaikkea H. Schuchardt.³⁴

Kielimaantiede vahvistaa sen, että jokaisella sanalla on historiansa. Mutta luonnollisesti tämä ei tarkoita, kuten jotkut luulevat, että sanojen historian pitäisi korvata kielten historia. Eihän myöskään se tosiasiassa, että jokaisella yksilöllä on historiansa, sulje pois mahdollisuutta kirjoittaa kansakunnan historiaa. Tässä tapauksessa on kysymys maantieteellisen metodin ja sen ulottuvuuksien väärästä tulkinnasta, samanlaisesta kuin siinä, että kielimaantieteen tulisi koettaa kaikin keinoin kaivaa esiin talonpoikaismurteissa säilyneet vanhat sanat.³⁵ Tätä varten olisi sallittua tehdä lisäksi kysymys tutkitulle henkilölle, mikäli tämä ensimmäisellä kerralla olisi antanut yleiskielen vaikuttaa vastaukseensa.³⁶ Tämä on kielellistä »arkeologiaa», jota Gillieron ei olisi koskaan harjoittanut, sillä hän etsi puheen spontaanisuutta, ja puheessa ei ole tärkeätä ainoastaan vanhojen aineksien säilyminen, vaan myös uudennusten ja yleiskielen aineksien hyväksyminen: sen yhdenmukaistaminen sosiaalisista ja kulttuurisista. Samoin Gillieron tutkiessaan sanoja ei voinut supistaa kielen historiaa sanojen historiaksi, koska hän tarkasteli jokaista sanaa ympäristössään, suhteessa koko sanastolliseen ja kieliopilliseen perintöön.

Kysymyksessä ei siis ole kielen historian eliminoiminen

³⁴ Id., *ibid.* s. 109–110.

³⁵ Tällaista pyrkimystä osoittaa *L. Bloomfield* teoksessaan *Language*, s. 331, huomautessaan, että helpommin voidaan todistaa vanhojen muotojen säilyvyys kuin uusien tunkeutuminen alueelle.

³⁶ Näin sen ymmärtää esim. *A. Dauzat*, *La géogr. ling.*, s. 10, luku 2.

vaan sen oikeutetuksi tekeminen; eikä myöskään kielen käsitteen hävittäminen vaan sen rakenteen ja todellisuuden osoittaminen. Maantieteellinen metodi järjestyksellisesti käytettynä ei vahvista mitään dogmaattista suuntausta: ei yksinkertaistavaa kaavamaisuutta, joka pitää kieltä absoluuttisen säännöllisenä ja yhdenmukaisena, eikä erittelevää individualismia, joka näkee kielessä vain mielivaltaisuutta ja vaihtelevuutta. Toisin sanoen se ei puolla mitään suuntausta vaan osoittaa toisaalta pysyvän dialektisen kilpailun uudismuodon ja vanhan muodon välillä, yksilöllisen luomisen ja tradition välillä ja toisaalta kilpailun yksilöllisen toiminnan ja yhteiskunnallisen normin välillä sekä heterogeenisuuden ja homogeenisuuden välillä ei ainoastaan suhteessa yleiskieleen vaan myös suhteessa perheen, kylän, alueen jne. rajallisiin normeihin. Ajatus vaihteluiden yhdenmukaisuudesta muodostaa kielimaantieteen perustan, sillä tutkimuksessa, jossa käytetään vain yhtä haastateltavaa jokaisessa kohteessa, edellytetään, että ihmiset tällä (ja ympäröivällä) alueella puhuvat suurin piirtein samalla tavalla kuin haastatteluun valittu henkilö.

Jos tämä myönnetään, on ilmeistä, ettei kielihistoria voi ottaa huomioon ainoastaan episodeja (sanojen historiaa), vaan sen täytyy ottaa huomioon myös *etapit* (kielten historia). Tärkeätä on saada selville, miten sanan historia heijastaa kielen historiaa ja liittyy tähän.

7.1. Mahdollisen siirtymismuodon sanojen historiaa kielen historiaan osoittaa maantieteellisen metodin pohjalta luotu »neolingvistiikka». Sen perustaja on Matteo Bartoli (vrt. 2. 2.).³⁷ Hän on myöntänyt saaneensa tut-

³⁷ *Introduzione alla neolinguistica. Principi, scopi, metodi*, Ge-

kimusmetodinsa ALF:ltä.³⁸ Sen sijaan neolingvistiikan ideologiset perusteet eivät ole Gilliéronilta saatuja. Ne ovat peräisin Ascolilta ja Italian filosofisesta idealismista, nimittäin Grocelta ja Gentileltä.³⁹ Toisaalta Bartolin harrastus ei keskity niinkään kieltä luovaan hetkeen, ilmaisun individuaaliseen mekanismiin, kuin kulttuurua koskevaan kysymykseen, kieleen historiallisena kokonaisuutena, mutta hän myös ylittää sen rajat siirtymällä useampien kielten väliseen vertailuun. Bartoli väittää eksplisiittisesti, että sanastollisen, kieliopillisen ja foneettisen muutoksen välillä ei ole olennaista eroa ja lisäksi että innovaatioiden syitä on etsittävä imitaatiosta (yleensä jäljitellään suuremman arvoavallan omaavien seutujen murteita).⁴⁰ Tämä vie meidät jo kauas »patologian» ja »terapeutiikan» välillä vallitesvasta determinismistä (vrt. 6. 2.), jonka mukaan sanastollinen muutos korvaa foneettisen muutoksen aiheuttamat vahingot. Tässä on selvästi säilynyt jätteitä positivistisesta ajattelusta. Myös Bartoli päätyi myöhemmin liialliseen kaavamaisuuteen ja korostamaan mekaanista kilpailua vanhan muodon ja uudissan välillä. Tämä epäjohdonmukaisuus ei kumoa hänen oppinsa perusteita.⁴¹

neve—Firenze 1925; Saggi di linguistica spaziale, Torino 1945; G. Bertoni ja M. B., Breviario di neolinguistica, Modena 1928 (Bartolin kirjoittama on 2. osa Criteri tecnici, s. 61—126); ks. myös lukua 1. Bartolista: V. Pisani, Matteo Bartoli e la linguistica spaziale aikakauskirjassa »Paideia», I. 1946, s. 95—108; G. Devoto, Matteo Bartoli aikakauskirjassa »Word», III, s. 208—216.

³⁸ Vrt. Breviario, s. 123.

³⁹ Ibid. s. 124.

⁴⁰ Ibid. s. 94.

⁴¹ Huolimatta siitä mitä A. Dauzat kirjoittaa teoksessaan La Géogr. Ling., s. 6, Bartolin ja hänen kannattajiensa opit eivät pe-

7.2. Bartolin metodi pohjautuu pikemminkin ALF:stä saatuihin tosiasioihin kuin Gilliéronin teoksiin. Käytännössä hän redusoi metodinsa aluenormeiksi, jotka oikeuttavat siirtymään alueellisista merkeistä (niiden alueiden maantieteellisestä jakaumasta, joissa ekvivalentit lingvistiset »tyypit» vallitsevat) luonteeltaan historiallisiin ja vertaileviin päätelmiin. Näiden normien avulla Bartoli ajatteli voivansa asettaa kronologiseen järjestykseen kaksi tai useampia ekvivalentteja vaiheita, säteilykeskukset ja uudissanojen syyt. Aluenormit ovat:

a) Eristeisen alueen normi (jota sittemmin on nimitetty vähemmän kommunikaatiolle alttiiksi alueeksi). »Eristein alue säilyttää normaalisti aikaisemman vaiheen.» Esim.:

SARDINIA

kras
domo
mannu
iskire
ebba

KESKI-ITALIA

domani
casa
grande
sapere
cavalla

Kaikissa näissä tapauksissa sardinian murteen (logudora) muodot jotka ovat peräisin klassisen latinan muodoista *cras*, *domus*, *magnus*, *scire*, *equa* ovat vanhempia kuin toskanan murteen muodot, jotka ovat tulleet vulgarilatinasta (*mane*, *casa*, *grandis*, *sapere*, *cavalla*). Myös muilla romaanisilla alueilla on todettu paljon samanlai-

rustu F. de Saussure'iin. He eivät pidä kieliä »luonnon organismeina», päinvastoin.

sia tapauksia Reggion, Portugalin ja Veglian alueilla, jotka ovat olleet »vähemmän kommunikaation vaikutuksen alaisia». Yleensä, huomauttaa Bartoli, saaret säilyttävät paremmin vanhat muodot kuin mantereet, vuoristot paremmin kuin tasangot ja avoimet tasangot paremmin kuin kaupungit.⁴²

b) Äärialueiden normi. »Äärialueiden muoto (vaihe) on normaalisti vanhempi kuin välissä olevien alueiden muoto». Esim.:

IBERIA	GALLIA	ITALIA	DAAKIA
<i>hermoso</i>	<i>beau</i>	<i>bello</i>	<i>frumos</i>
<i>mesa</i>	<i>table</i>	<i>tavola</i>	<i>mas'a</i>
<i>hervir</i>	<i>bouillir</i>	<i>bollire</i>	<i>a fierbe</i>
<i>entonces</i>	<i>alors</i>	<i>allora</i>	<i>atunci</i>
<i>dia</i>	<i>jour</i>	<i>giorno</i>	<i>zi</i>
<i>más</i>	<i>plus</i>	<i>più</i>	<i>mai</i>

Kaikissa näissä tapauksissa espanjalaiset ja romanialaiset muodot, jotka tulevat latinan muodoista *formosus*, *mensa*, *fervere*, *tunc*, *dies*, *magis*, ovat vanhempia kuin vastaavat ranskalaiset ja italialaiset, jotka ovat peräisin sanoista *bellus*, *tabula*, *bullire*, *illa hora*, *diurnus*, *plus*. Samanlaisista yhtäläisyyksistä äärialueiden muotojen välillä on monia muita esimerkkejä, kuten Iberian ja Reggion, Dalmatian ja Etelä-Italian välillä, vrt. myös sanaa *apes* Ranskassa ja *frater* — *fratellus* Italiassa (ks. kuvia 3 ja 12).

c) Vanhemman alueen normi. »Vanhempi

⁴² LLS, s. 36.

alue säilyttää normaalisti aikaisemman muodon (vaiheen) (jollei nuorempi alue ole eristeinen tai kuulu äärialueisiin).»

Esim.:

IBERIA	GALLIA	ITALIA	DAAKIA
<i>cosa</i>	<i>chose</i>	<i>cosa</i>	<i>lucru</i>
<i>mes</i>	<i>mois</i>	<i>mese</i>	<i>lun'a</i>
<i>abrir</i>	<i>ouvir</i>	<i>aprire</i>	<i>a deschide</i>
<i>y</i>	<i>et</i>	<i>e</i>	<i>și</i>

Espanjan, ranskan ja italian muodot, jotka ovat peräisin latinan sanoista *causa*, *mensis*, *aperire*, *et*, ovat vanhempia kuin romanialaiset.

d) Myöhemmän alueen normi. »Aikaisempi normi säilyy säännöllisesti myöhemmällä alueella (viimeksi vallatulla alueella)». Esim.:

PROVINSSIT

esp. *comer*
ranska *oncle*
rom. *lingur'a*
esp. *nieto*
rom. *a duce*
esp. *miedo*

ITALIA

mangiare
zio
cucchiaio
nipote
condurre
paura

Kaikissa näissä ja myös monissa muissa tapauksissa ne muodot, jotka ovat säilyneet Rooman Imperiumin provinseissa, ovat vanhempia kuin italian kielen muodot. Näihin neljään aluenormiin voidaan lisätä viides,

olennaisesti historiallinen, k a d o n n e e n (tai kuolevan) muodon normi: jos kahdesta muodosta toinen on tuhoutunut ts. se on joko kuollut tai kuoleva ja toinen elää edelleen, niin »tuhoutunut vaihe on normaalisti aikaisempi». Niinpä muodot *arduus* ja *croure* lienevät vanhempia kuin muodot *altus* ja *sanguis*, jotka ovat säilyneet romaanisissa kielissä. — Kaikki tässä annetut esimerkit ovat olleet sanastollisia, koska ne ovat selvimpiä, mutta normeja voidaan soveltaa myös foneettisiin ja kieliopillisiin ilmiöihin.

7.3. Normien merkitys on epäilemättä suuri, sillä niiden avulla voidaan ymmärtää yksi kielihistorian perusperiaatteista: kaksi tai useampia ekvivalentteja ilmiöitä murteissa tai samaan ryhmään kuuluvissa kielissä voi olla eri aikakausilta eikä samoista vanhoista muodoista kontinuitiivisesti kehittyneitä, vaikka kaikki ovatkin syntyneet »peruskielen» pohjalta. Niinpä emme nyt enää sanoisi, että »klassista» sanaa *pulcher* vastasivat vulgaarilatinassa *bellus* ja *formosus* vaan että *formosus* korvasi puhekielessä sanan *pulcher* ja myöhemmin se vuorostaan osittain korvautui sanan *bellus* tullessa yleiseksi. Tällä tavalla lingvistinen rekonstruointi saa uuden perustan, vaikka alkuperäiset elementit järjestetäänkin aika-
viivalle. Esim. vulgaarilatinan ei enää ajatella olevan staattinen kieli, vastakkainen klassiselle latinalle, vaan kehittyvä kieli, jossa jatkuvasti nousee esiin uusia sanoja ja jossa viimeksi esiin tulleet muodot suppeilla tai laajoilla alueilla poistavat vanhempia muotoja käytöstä. Niinpä latinan kolme eri vokaalisysteemiä, jotka esiintyvät edelleen romaanisissa kielissä (vrt. 5. 3.), voidaan tulkita kolmena erilaisena e t a p p i n a saman vokaali-

järjestelmän kehityksessä. Näitä edustavat sardinia, romanian ja muut tämän ryhmän kielet.

Huolimatta Bartolin terminologiasta (hän käyttää sellaisia metaforisia ilmaisuja kuin »muoto lähtee», »muoto lähtee matkaan», »muoto ei saavu» jne.) hänen normejaan ei ole tulkittava mekaanisesti. Ei ole kysymys muodoista, jotka »matkustavat», vaan muodoista, jotka yksilöt omaksuvat toisilta yksilöiltä. Niiden leviämistä ei pysähdytä pelkästään fyysinen toimettomuus tai ainoastaan ajalliset syyt, vaan myös tiettyjen sivistyneempien, konservatiivisten tai »individuaalisten» alueiden vastustus. Nämä alueet eivät yksinkertaisesti hyväksy vieraita uudissanoja.

7.4. Aluenormien soveltamisessa on edettävä varovaisemmin kuin Bartoli. Hän kyllä itse väitti, että kysymyksessä ovat indikatiiviset normit eivätkä lait, mutta kuitenkin hän antaa jatkuvasti esimerkkejä, jotka sotivat tätä vastaan (huomaten ainoastaan sen, että »normaalit» tapaukset esiintyvät useammin). Bartoli väittää myös olevan tarpeellista soveltaa useampaa kuin yhtä normia samalla kertaa sekä korostaa dokumenttien käytön tärkeyttä.⁴³ Käytännössä hän kuitenkin on mennyt normirajojen ulkopuolelle väistäen täten metodin tuottamat vaikeudet.

Suurimman vaikeuden aiheuttaa »vaiheiden» yhtäaikainen olemassaolo. Itse asiassa ei kielimaantiede sellaisenaan sen paremmin kuin eivät aluenormitkaan voi ratkaista kahden tai useamman »vaiheen» välistä kronologista suhdetta, kun näitä käytetään samanaikaisesti sa-

⁴³ Vrt. Breviario s. 66.

massa yhteisössä, esim. valinnaisina ja tyyliä parantavina variantteina tai eri yhteiskunta- tai kulttuurikerrostuksissa.⁴⁴ Näin on todennäköisesti parien *avis* – *passer* ja *equus* – *caballus* laita roomanisissa ja parin *ignis* – *pyr* laita muinaisissa indoneurooppalaisissa kielissä. Tämän mukaan suhteellisen kronologian täytyisi viitata ei ainoastaan tiettyyn »paikkaan» vaan myös tiettyyn »kielen» kielen sisällä sekä tiettyyn käyttöön. Bartoli huomauttaa, että esim. muoto *passer* (»uudempi» muoto mutta säilynyt äärialueilla: espanjaksi *pájaro*, romaniaksi *pas'are*) on mahdollisesti esiintynyt myös välivöhykkeillä muodon *avis* rinnalla, vaikka sen semanttinen arvo on ollut erilainen.⁴⁵ Äärialueiden välillä voi olla myös suoria kontakteja (esim. Etelä-Italian ja Iberian välillä): täten muoto *thius* > *tio* on mahdollisesti tullut Espanjaan meriteitse⁴⁶ olematta vuorovaikutuksessa Gallian alueen kanssa, jossa muoto *avunculus* > *oncle* on vallitseva. Myöskään ei ole suljettava pois regression mahdollisuutta. Espanjassa Burgos, eniten uudisanoja tuottanut alue, on useissa tapauksissa hyväksynyt vanhempia Cantabrian muotoja ja luopunut omista innovaatioistaan.

Lopuksi on tähdennettävä, että kahden ekvivalentin »vaiheen» olemassaolo ei välttämättä edellytä toisen olevan vanhempi tai toisen polveutumista toisesta. Molemmat voivat olla innovaatioita ja peräisin jostakin kolmannesta, kadonneesta muodosta: niinpä portugalin *ólho* ja italian *occhio* eivät polveudu toisistaan, vaan edustavat kahta eri kehitystä pohjanaan la-

⁴⁴ Varianttien probleemista vrt. *L. Bloomfield*, mts. 324.

⁴⁵ *Breviario*, s. 78, 103.

⁴⁶ Vrt. *V. Bertoldi*, *La glott. come storia della cultura*, s. 72.

tinan sana *oclu*. Molemmat voivat myös olla vanhoja sanoja. Todennäköinen esimerkki tästä on latinan sanapari *equus* ja *caballus*: *caballus* oli uudissana vain niissä tapauksissa, joissa se käytännössä korvasi sanan *equus*, mutta ei absoluuttisesti katsottuna. Toisin sanoen, Bartolin toistuva kysymys, mikä on uusin (tai vanhin) muoto, ei ole aina paikallaan.

7.5. Aluenormien varomattomasta käytöstä aiheutuviin vaaroihin varsinkin silloin, kun on kysymyksessä aikakausi, jolta ei ole kielellisiä dokumentteja, on kiinnitännyt huomioita erikoisesti V. Pisani. Hän on pikkutarasti kritisoinut itse normeja ja niiden soveltamista indoeurooppalaisten kielten esihistoriaan.⁴⁷ Tämä kuuluisa indoeurooppalaisten kielten tutkija huomauttaa oikein, että kaksi ekvivalenttia ja samanaikaista »vaihetta» voivat molemmat olla yhtä vanhoja tai yhtä nuoria, samoin »eristeistä» tai »vähemmän kommunikaation vaikutuksen alaista aluetta» ei pidä ymmärtää absoluuttisesti vaan suhteessa saman ryhmän kieliin tai murteisiin, sillä vilkkaassa vuorovaikutuksessa oleva alue säilyttää tavallisesti vanhat muodot, mikäli se on yhteydessä muihin kieliin.⁴⁸ Lisäksi hän väittää, että vanhempi alue voi olla innovaation seuraus. Pisani tulee siihen lopputulokseen, että esihistorian tutkimuksessa voidaan käyttää vain äärialueen normia ja tätäkin on sovellettava rajoitetusti: se osoittaa vain äärialueen »vaiheen» mahdollisen esiintymisen myös keskellä sijaitsevalla alueella eikä sen suurempaa vanhemmuutta absoluuttisessa

⁴⁷ *V. Pisani*, *Geolinguistica e indoeuropeo*, Rooma 1940, erikoisesti s. 165–195; vrt. myös *Forschungsbericht*, s. 32.

⁴⁸ *Geoling.*, s. 170.

mielessä. Itse asiassa tällainen »vaihe» on voinut esiintyä ainoastaan yhdellä keskusalueen sektorilla (joka yhdistää reunavyöhykkeet) ja myös täällä se on mahdollisesti esiintynyt keskusvyöhykkeen »vaiheen» kanssa samanaikaisesti vaikka eriarvoisena.

7.6. On myös otettava huomioon, että Bartolin mainitseman suuremman arvovalan omaavien murteiden imitaatio (mikä olemukseltaan on eräs lainan laji), selittää lingvistisen muutoksen levikin pikemminkin kuin itse muutoksen: se selittää korkeintaan muutoksen kielessä, ei alkuperäistä innovaatiota yksilön puheessa. Bartolin säteilykeskukset ovat yhteisöjä yhteisöjen joukossa, mutta viime kädessä kaikki puhuvat yksilöt ovat »uudistuskeskuksia», sillä he kaikki hyvällä tai huonolla menestyksellä lisäävät jotain yhteisön kielelliseen perintöön. Kaikki muuttavat jollain tavoin sitä kielellistä traditiota, johon he tunkeutuvat. Ja näissä viimeisissä »keskuksissa» innovaatiot eivät ole ainoastaan »lainoja», vaan ne ovat myös — tai samanaikaisesti — julkaisemattomia luomistekoja, joiden ominaispiirteitä Gilliéron aivan oikein yritti intuitiivisesti selvittää (vrt. 6. 2. ja 6. 4.).

8.1. Maantieteellinen metodi — kaikkine käytännöllisine, historiallisine ja teoreettisine saavutuksineen, joita edellä on pyritty luonnehtimaan — on epäilemättä tämän vuosisadan kielitieteen suurimpia aluevaltauksia.

Kielimaantiede käsitettiin ensin alustavaksi toiminnaksi, aineistojen keräämiseksi ja luetteloinniksi. Jo tälläkin tasolla se on saavuttanut erittäin huomattavia tuloksia ja parantanut jatkuvasti suoraa tutkimusmetodiaan, jolla yritetään selvittää puheen monimuotoista realiteettia. Li-

säksi se on antanut kielitieteilijöille mahtavat tutkimusvälineet (ja samalla lähteet), nimittäin lingvistiset kartat. Mutta kehittyessään se on saanut aikaan paljon enemmänkin. Karttojen tulkinta on saanut tutkijat luopumaan dogmeista, vahvistanut hypoteeseja ja tuonut esiin uusia tosiasioita. Se on auttanut selvittämään monia ongelmia ja muuttanut perinpohjaisesti toisia, sillä suurelta osalta kielimaantieteen ansiota on se, että monet probleemit nykyään tunnetaan paljon paremmin kuin viisikymmentä vuotta sitten tai että ongelmien asettelussa on tapahtunut muutoksia. Kielimaantieteellä on ollut tärkeä tehtävä sen olennaisen seikan havaitsemisessa, että jokainen lingvistinen muutos lähtee viime kädessä puhuvasta yksilöstä ja leviää sosiaalisista ja kulttuurisista; kielessä ei tapahdu samanaikaisia muutoksia, joiden syinä olisivat hämärät fysiologiset tai biologiset tekijät. Lisäksi kielimaantiede on osoittanut, että foneettiset muutokset leviävät sanojen mukana ja että jokaisen ilmiön levikkialue määräytyy ilmiön iän sekä sen mukaan, kuinka se on hyväksytty sosiaalisessa ympäristössä, ja edelleen, että lingvistiset ilmiöt, eivät ainoastaan sanastolliset vaan myös foneettiset ja kieliopilliset, kulkevat kielestä toiseen ja että sanat ovat kulttuuri-ilmiöitä, jotka leviävät yhdessä siviilisaation käsitteiden ja esineiden kanssa. Kielimaantieteen avulla on selvästi voitua huomata, että jokaisella sanalla, jokaisella lingvistisellä muodolla on oma historiansa; tällä tavoin se on auttanut meitä muuttamaan käsitystämme itse kielen historiasta. Enää ei tarkastella yhtenäisen ryhmän historiaa ainoastaan ulkoisissa suhteissa, vaan, kuten jo on mainittu, historia käsitetään jatkuvaksi ja äärettömän monivivahteiseksi kilpailuksi uudistumisen ja säilymisen

välillä, yksilön konkreettisen puheen, joka toteuttaa kielellistä traditiota, ja historiallisen yhteisön kielen välillä, jota jatkuvasti elävöittävät yksilölliset kielelliset teot.

Tietyn kielen yksilöllisyys sukulaiskielten ryhmässä voidaan näin ollen määritellä niiden eri tasapainohetkien mukaan, jotka tulevat esiin uudistumisen ja säilymisen välisessä jännityksessä. Näin tullaan jo vertailevan grammatiikan alueelle. Niinpä esim. »castellanon» (Espanjassa puhutun espanjan) yksilöllisyys määräytyy pääasiallisesti roomalaiselta ajalta säilyneiden lukuisten muotojen ja romaaniselta ajalta peräisin olevien perinpohjaisten uudistusten tietä.⁴⁹ Tällä alalla on näkemys dialektologian antamien herätteiden ansiosta paljon muuttunut, samoin kuin sellaisten lingvististen aikakausien rekonstruointitekniikkaa, joista ei ole säilynyt kielellisiä dokumentteja. Murteentutkimus on vahvistanut ja selvittänyt »ekvivalenttien vaiheiden» välisiä kronologisia suhteita sekä vuorovaikutuksia ja yhtymäkohtia samassa kielessä tai eri kielten välillä. Kehitystä ei enää nähdä lineaarisena vaan »kerrostumaluonteisena», ja »kielellisen sukulaisuuden» käsitteeseen on liittynyt täysin uusia aspekteja.⁵⁰

Lopuksi itse kielen käsite on muuttunut »isoglossien» keksimisen mukana. Näitä kielimaantiede alkusi nimitti »aluerajoiksi». Kaiken kaikkiaan maantieteellisen metodin ja sen herättämien keskustelujen ja tulkintojen ansiota on, että kieltä ei enää ymmärretä autonomiseksi organismiksi, jolla on itsenäinen puhujasta riippumaton »elämä», vaan se käsitetään nyt »isoglossijär-

⁴⁹ Vrt. *M. Bartoli*, *Saggi di ling. spaziale*, s. 110.

⁵⁰ Tästä kehityksestä, vrt. *V. Pisani*, *Parenté linguistique* aikakauskirjassa »Lingua» III, s. 3–16.

jestelmäksi», joka luodaan konkreettisen puheen pohjalta. Samoin historiallisesti kieli nykyään ymmärretään toisin, nimittäin kielellisen tradition yhteytenä ja jatkuvuutena yhteisössä.

8.2. Mutta luonnollisestikaan maantieteellinen metodi ei selitä kaikkea, eikä sitä ole pidettävä ihmeläkkeenä kaikkiin kielitieteellisiin problemeihin. Kartat eivät kuvasta kaikkea kielessä esiintyvää puhetta, mihin jo Gilliéron viittasi. Virhelähteen muodostavat jonkin verran keinotekoinen kontakti haastateltavan ja haastatelijan välillä, koska kyselylomake on laadittu etukäteen, sekä väistämättömät materiaaliset rajoitukset (olisi mahdotonta tutkia kaikkia alueen kohteita sekä kaikkia puhujia jokaisessa kohteessa; myöskään kyselylomake ei voi koskaan olla aivan »täydellinen»). Virhetekijänä on myös se, että tutkitaan ainoastaan jokin tietty historiallinen hetki ja jokaisessa yksityistapauksessa vain jokin tietty puhumishetki. Kielimaantieteen kaavamaisesti todistama »vaakasuora» vaihtelu ei käsitä kielen vaihtelua kokonaisuudessaan. On olemassa myös »pystysuoraa» vaihtelua eri yhteiskunta- ja kulttuurikerrostumissa sekä saman yksilön puheessa eri tilanteiden ja ilmaisuhetkien välillä.

Sen tähden karttoihin merkitty aineisto kuvastaa puhetta ainoastaan likimääräisesti. Lisäksi on olemassa vaara, että löytää juuri sen, mitä on etsimässä: esim. arkaismin, jos valitsee vanhoja ja innovaatioille vastakohtaisia haastateltavia, tai uutuuksia yleiskielen vaikutusta ja omaksumista, jos valitsee nuoria ja uudistuksille alttiita haastateltavia.

Eivät edes kaikkein suurimmat lingvistiset kartastot

voi jokaisessa kohteessa antaa lopullista kuvausta puheesta. Sen tähden ne eivät korvaa monografisia murre-tutkimuksia. Karttojen tarjoamat »aluemerkit» eivät korvaa historiallisia dokumentteja, samoin kuin yksinkertainen ja mekaaninen muotojen jakauman tuntemus jollakin alueella ei korvaa siellä vallitsevien yhteiskunta- ja kulttuurielämän olosuhteiden tuntemusta; kuitenkin nämäkin vaikuttavat osaltaan puheeseen.

8.3. Kielitieteen historiassa maantieteellinen metodi on auttanut muutamien nuogrammaatikkojen eksplisiittisten tai implisiittisten periaatteiden kumoamisessa. Tällaisia ovat: kielen puheesta riippumaton olemassaolo, murrerajat sekä äännelain yleisyys ja »poikkeuksettomuus». Mutta tämä kumoaminen ei voi olla ehdotonta (vrt. 6.4.), eikä se onnistu eliminoimaan sellaisia käsitteitä kuin »kieli» ja »murre», vaikka abstraktiot vastaavat puheen realiteettia. Myöskään ei voida hylätä ajatusta foneettisen muutoksen historiallisesta säännönmukaisuudesta. Todellisuudessa kielimaantiede ei voi välttää objektiivisen normin vaatimusta, ja sen vuoksi hylätessään nuogrammaatikkojen normit ja erikoisesti äännelain yleisyyden ja fyysisyyden periaatteen sen täytyy luoda uusi alueiden kontinuiteettinormi. Ei-kontinuiteetti vaatii selitystä jokaisessa yksityistapauksessa samalla tavalla kuin »poikkeukset» nuogrammaatikkojen äännelain soveltamisessa. Nyt tulevat esiin vaarat, lähinnä sortuminen muotojen ja lingvististen alueiden objektivoimiseen, niiden pitämiseen puhujasta riippumattomina »esineinä». On otettava aina huomioon, että muodot eivät liiku yksinään, vaan ne tunkeutuvat yksilön omistukseen toisesta yksilöstä kontaktien väli-

tyksellä, jotka eivät edellytä alueiden kontinuiteettia, sillä yksilöt siirtyvät alueelta toiselle tuoden kaikki lingvistiset tottumuksensa mukanaan. Näin tapahtuu myös epäsuorien kontaktien välityksellä. Esim. yleiskieli ei leviä mekaanisesti säteillen yhdestä keskuksesta käsin (esim. pääkaupungista), vaan se säteilee kaikista niistä keskuksista, joissa ainakin yksi yksilö käyttää sitä edes osittain puhujana tai »kuulijana» (esim. radiota kuunnellen tai lukien kirjoja tai päivälehtiä).

Toinen vaara on se, että kiinnitetään huomiota ainoastaan moninaisuuteen ja heterogeenisuuteen ja jätetään sitävastoin huomioon ottamatta puheen yhteys ja homogeenisuus (vrt. 6.4.) tai nähdään vain se, mikä muuttuu, mutta jätetään ottamatta huomioon se, mikä pysyy jossain mielessä »identtisenä»; tässä piilee liiallisen yksityiskohtaistamisen vaara. On pidettävä mielessä, että »vanhat muodot» ja »uudennukset» pysyvät »identtisinä» yhteisöön, traditioon tai »normiin» nähden. Kielessä on tärkeätä erilaisuus, joka johtuu yksilöllisestä ilmaistavasta, mutta myös yhteys, joka on välttämätön yksilöjen välisessä kommunikaatiossa ja takaa keskinäisen ymmärtämisen. Se tapa, jolla yksilö käyttää kieltä, paljastaa hänet, ja toistamistapa ja normien hyväksyminen ilmaisevat myös yhteiskunnallisen ja kansallisen ympäristön. Normi on samanaikaisesti sekä historiallinen että synkroninen. Puhe on olemassa, koska on yksilöitä, jotka ajattelevat ja tuntevat, ja »kielet» ovat olemassa historiallisina yksikköinä ja systeemeinä sekä ideaalisina normeina, koska kieli ei ole ainoastaan ilmaisua, päämäärä sinänsä, vaan myös kommunikaatiota, instrumentaalinen päämäärä, ilmaisua toiselle, historiallisesti objektivoitunutta kulttuuria, joka tunkeu-

tuu yksilöön. Tämän vuoksi käytettäessä maantieteellistä metodia on pidettävä mielessä sen rajoitukset ja vaarat.

Lopuksi on syytä huomauttaa, että kielimaantiedettä ei ole erehdyttävä pitämään k o k o kielitieteenä, uutena lingvistiikkana, joka korvaisi vanhan ja eliminoidisi sen kokonaan. Kielimaantiede ei ole mikään uusi lingvistiikka, kuten jotkut näyttävät uskovan, vaan u u s i m e t o o d i lingvistiikassa. Se pohjautuu aikaisempiin ideoihin ja käsityksiin, ja sitä käytetään yhtäaikaaisesti muiden metodien kanssa, jotka ovat yhtä arvokkaita ja käyttökelpoisia. Se ei ole ristiriidassa aikaisemman lingvistiikan kanssa, vaan liittyy siihen ja osaltaan muuttaa sitä. Vain tässä suhteessa kielimaantiede on tähänastista kielitiedettä parempi.

BIBLIOGRAFIA

Laajimman historiallisen ja bibliografisen informaation kielimaantieteestä ja dialektologiasta yleensä sisältää *S. Popin* teos *La dialectologie. Aperçu historique et méthodes d'enquêtes linguistiques*, 2 osaa, Loewen, 1950. Tässä teoksessa on myös luettelo kaikista julkaisuista tai julkaisuvaiheesta olevista lingvistisistä kartoista. Bibliografiaa ennen vuotta 1933 ilmestyneistä teoksista ks. *J. Schrijnen*, *Essai de bibliographie de géographie linguistique gén-rale*. Nijmegen, 1933. Viimeaikaisesta kehityksestä ja tutkimustyöstä ks. *W. Péen* tiedonantoa julkaisussa *Actes du Sixième Congrès International des Linguistes*, Pariisi 1948, s. 47–81, ja *V. Pisanin* teosta *Allgemeine und vergleichende Sprachwissenschaft. Indogermanistik, Wissenschaftliche Forschungsberichte, Geisteswissenschaftliche Reihe*, 2, Bern 1953, s. 30–32. Erikoisesti romaaniselta kielialueelta, vert. *A. Kuhn*, *Sechzig Jahre Sprachgeographie in der Romania*, teoksessa *Romanistisches Jahrbuch I*, 1947–48, s. 25–63, ja *Romanische Philologie I. Die romanischen Sprachen. Wissenschaftliche Forschungsberichte, Geistesw. Reihe* 8, Bern 1951, s. 100–115. Pääasialliset kielimaantiedettä käsittelevät yleisteokset ovat: *A. Dauzat*, *La géographie linguistique*, Pariisi 1922 ja *E. Gamillscheg*, *Die Sprachgeographie und ihre Ergebnisse für die allgemeine Sprachwissenschaft*, Bielefeld-Leipzig 1928. Erinomaista asiantuntevasti kirjoitettua tietoa sisältää kielimaantieteelle omistettu luku *S. Silva Neton* teoksessa *Manual de Filologia Portuguesa*, Rio de Janeiro 1952, s. 179–231. Ennen kaikkea Saksaa koskevaa kielimaantiedettä mutta myös monia teoreettisia ja metodisia huomioita, joilla on yleistä mielenkiintoa, sisältää *A. Bachin* teos *Deutsche Mundartforschung*, Heidelberg 1934, erikoisesti s. 14–129. Suppeampaa tietoa sisältävät mm.: *L. Bloomfield*,

Language, New York 1933, s. 321–345; *L. R. Palmer*, An Introduction to Modern Linguistics, Lontoo 1936, s. 129–150; *G. Maver*, Geografia Linguistica, teoksessa Enciclopedia Italiana, Appendice I, Rooma 1938, s. 648–649; *E. Schwyzer*, Griechische Grammatik I, München 1939, s. 17–19; *N. Lindqvist*, Språkgeografi, teoksessa *H. S. Nyberg*, Orientering i Språkvetenskap, Tukholma 1943, s. 36–76; *A. Dauzat*, Les Patois, 4. p., Pariisi 1946, erikoisesti sivulta 11 lähtien; *E. H. Sturtevant*, An Introduction to Linguistic Science, New Haven 1947, s. 32–37; *B. Migliorini*, Linguistica, 2. p., Firenze 1950, s. 59–71; *C. Tagliavini*, Introduzione alla glottologia, 4. p., Bologna 1950, s. 93–106; saman tekijän Le origini delle lingue neolatine, 2. p., Bologna 1952, s. 22–32, 34–35; *A. Monteveri*, Manuale di avviamento agli studi romanzi I, Milano 1952, s. 86–93; *J. Mattoso Câmara Jr*, Princípios de Linguística General, Rio de Janeiro 1954, teoksen eri kohdissa. Erikoisesti kartastoista ALF ja AIS antavat tietoa: *V. Bertoldi*, Il linguaggio umano nella sua essenza universale e nella storicità dei suoi aspetti, Napoli 1949, s. 87–116. Kartastosta ALI: *M. Bartoli*, L'Atlante linguistico italiano, teoksessa *M. B.* ja *G. Vidossi*, Lineamenti di linguistica spaziale, Milano 1943 (LLS), s. 22–34. Kartastosta ALR: *S. Pop*, L'Atlas linguistique roumain, aikakauskirjassa Revista Portuguesa de Filologia I, 1947, s. 275–339; vrt. lisäksi, *M. Alvar*, Historia y metodología lingüísticas. A. Propósito del Atlas de Rumania, Salamanca 1951. Saksalaisista kartoista: *W. Mitzka*, Handbuch zum Deutschen Sprachatlas, Marburg 1952; Uuden Englannin kartasto: *H. Kurath* ja muut, Manual of the Linguistic Geography of New England, Providence, R. I. 1939. Tutkimustekniikasta, maantieteellisen metodin merkityksestä ja saavutuksista vrt. erikoisesti: *K. Jaberg*, Sprachgeographie. Beitrag zum Verständnis des Atlas linguistique de la France, Aarau 1908; saman tekijän Aspects géographiques du langage, Pariisi 1936; sama tekijä ja *J. Jud*, Der Sprachatlas als Forschungsinstrument, Halle 1928; *V. Bertoldi*, Linguistica storica. Questioni di metodo, Genova–Rooma 1942; *J. Broendum-Nielsen*, Dialekter og Dialektforskning, 2. p., Kööpenhamina 1951, s. 8–62. »Aluelingvistiikasta»: *M. Bartoli*, Linguistica spaziale teoksessa *R. Biasutti*, Le razze e i popoli della Terra I, Torino 1940, s. 320–336; saman tekijän Le norme spaziali, teoksessa LLS, s. 35–54 (ks. myös luku 37). Maantieteellisen metodin asemasta ja merkityksestä lingvistiikan historiassa: *A. Meillet*, La méthode comparative

en linguistique historique, Oslo 1925, s. 60–71; *A. Pagliaro*, Sommario di linguistica arioeuropea I, Rooma 1930, s. 89–92, 172–177 ja teoksen eri kohdissa; *I. Jordan*, An Introduction to Romance Linguistics, Its Schools and Scholars, kääntänyt englanniksi *J. Orr*, Lontoo 1937, s. 144–200; *V. Bertoldi*, La parola quale mezzo d'espressione, Napoli 1946, s. 9–37. Viimeaikaisia historiallis-kriittisiä tuloksia: *C. Schick*, La geografia linguistica aikakauskirjassa Paideia IX, 1954, s. 241–277 ja *G. Bottiglioni*, Linguistic Geography: Achievements, Methods and Orientations, aikakauskirjassa Word X, 1954, s. 375–387. Useita kielimaantieteen näkökohtia ja probleemeja esitetään ja pohditaan myös *W. v. Wartburgin* teoksessa Problemas y métodos de la lingüística, esp. käännös, Madrid 1951. Tarkkoja malleja maantieteellisen metodin järkevistä soveltamisesta lingvistiikan historiaan on teoksessa *R. Menéndez Pidal*, Orígenes del español, 3. p., Madrid 1950; samalta tekijältä El idioma español en sus primeros tiempos, Buenos Aires 1942.